

**Universitatea de Stat din Moldova
Facultatea de Istorie și Filosofie
Catedra Arheologie și Istorie Antică**

**CONSPECTE NUMISMATICE
(IV)**

Chișinău, 2014

CZU 737.1.03(082)

C 66

Recomandat de Catedra Arheologie și Istorie Antică a Facultății de Istorie și Filosofie, în calitate de material didactic pentru cursul „Numismatica”.

Responsabil pentru ediție:

Sergiu MATVEEV, dr. conf.

Recenzenți:

Ana BOLDUREANU, dr., conf., șef al Sectorului de Istorie Medievală și Numismatică al Muzeului Național de Istorie a Moldovei

Andrei NICIC, dr. conf., șef al Laboratorului Tracologie, Universitatea de Stat din Moldova

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Conspecte numismatice (IV) / Univ. de Stat din Moldova, Fac. de Istorie și Filosofie, Catedra Arheologie și Istorie Antică ; resp. pentru ed.:

Sergiu Matveev. – Chișinău : CEP USM, 2014. – 60 p.

Bibliogr. la sfârșitul art. – 50 ex.

ISBN 978-9975-71-584-3

Responsabilitatea asupra conținutului
rezumatelor revine autorilor.

Versiunea electronică poate fi consultată pe site-ul:

www.arheo.usm.md

ISBN 978-9975-71-584-3 © Catedra Arheologie și Istorie Antică, 2014

UNITĂȚI „MONETARE” ÎN EGIPTUL ANTIC

Andrei COROBCEAN

Economia Egiptului antic, de altfel ca și alte aspecte ale structurii sociale și politice, a conservat pe toată perioada cuprinsă între mileniul III și secolul IV a. Chr. un caracter arhaic, bazat pe o centralizare excesivă și lipsa unor relații de piață. Acestea din urmă au păstrat prioritatea schimbului natural, la nivelul unor piețe locale. O asemenea piață este ilustrată de o scenă dintr-un cavou din vremea dinastiei a V-a (a. 2510-2460 a. Chr.). Scena este alcătuită dintr-o serie de reprezentări clare ale schimbului de produse alimentare (legume, fructe, pește, băuturi), meșteșugărești (obiecte de uz casnic) și servicii (bărbierit etc.). Spre exemplu, o pereche de sandale e procurată contra unui vas cu băutură. O astfel de piață asigura strict necesitățile de subsistență a comunității. Această scenă ilustrează, însă, nu doar starea de lucruri în epoca Regatului Vechi (a. 2700-2190 a. Chr.), ea rămâne relevantă pentru următoarele perioade.

În astfel de relații de schimb sunt antrenate diferite categorii de persoane, de la țărani la lucrători ai templelor și necropolelor regale, care printre muncile de câmp și alte activități își desfășeau produsele alimentare ori artisanale în piețele locale. Astfel, circulația mărfurilor era una naturală, prin intermediul unor asemenea piețe, rămânând a fi una destul de restrânsă. Acest fapt este era determinat și de lipsa unei specializări a comerțului, cum o cunoaștem în orașele din Mesopotamia. Abia în textele din perioada Regatului Nou (a. 1552-1069 a. Chr.), mai exact de la finele acesteia în vremea dinastiei Ramessizilor, apar mărturii despre o categorie de agenți comerciali ambulanti, numiți *šwy* sau *šwty*, care, însă, lucrau fie pentru temple, curtea regală ori nobili. Cel puțin, nici în această perioadă nu se putea vorbi despre o categorie de negustori specializați. Aceștia sunt pomeniți abia în epoca declinului Egiptului antic.

Deși schimbul în Egiptul antic rămâne a fi apreciat ca un „sistem monetar fără monedă”, acesta nu a exclus dezvoltarea, pe lângă economia bazată pe schimbul natural, troc, a unor mijloace simplificate de schimb. Astfel de valori erau exprimate în unități de greutate în metale (cupru, aur, argint), dar și în cereale. De asemenea, un obiect obișnuit de schimb erau pânzele de in. Valoarea mijloacelor respective, însă, depindea de consistența și importanța materialului în care era măsurat prețul produselor.

Principala unitate de schimb, care avea o anumită valoare în greutate, în dependență de material era numită *deben*, care inițial, în epoca Regatului Vechi, se calcula pentru piese din piatră, apoi, în Regatele Mijlociu și Nou – pentru metale (cupru și aur).

□ - „deben” („bloc de piatră”)

Valorile *deben*-ului au variat în timp. În Regatul Vechi și Mijlociu 1 *deben* cântărea 13,6 g, deși, în epoca Regatului Mijlociu, *deben*-ul de cupru era de 23,7 g, adică mai greu decât cel din aur de 13,6 g. Valoarea unui *deben* va crește în Regatul Nou până la 91 g.

Informații mai detaliate despre etaloanele de schimb practicate în Egipt provin din așezarea din epoca Ramessizilor (secolele XIII-XI a. Chr.) de la Deir el-Medina. Documentele descoperite aici sugerează o anumită standartizare, valabilă cel puțin pentru acest oraș. *Deben*-ul era măsurat de regulă în cupru, cântărind 91 g. Se mai adaugă, însă, și o divizare a valorii principale în subunități. Astfel, 1 *deben* (91 g) = 10 *kitē* (9,1 gr). A mai existat, pe lângă *kitē*, care valora 1/10 din *deben*, cea mai mică unitate, numită *shat* sau *snw*, care valora 1/12 din *deben* și cântărea 7,6 gr. Aceasta apare, uneori, ca prototipul unei monede: o bucată plată de metal de formă rotundă, pe care era imprimată valoarea, greutatea sau numele autorității emițătoare.

Valorile *deben*-ului și, respectiv, ale altor unități de schimb, se diferențiau în dependență de valoarea atribuită metalelor. Pe lângă cupru în calitate de metal folosit în tranzacțiile comerciale erau de asemenea acceptate aurul și argintul. Uneori, calitatea metalului era garantată printr-o pecete oficială imprimată sau alte însemne, care-i confirmau valoarea. Oricum, însă, greutatea era măsurată ca și pentru oricare alte materiale folosite în schimb. Variația prețurilor unui produs depindea de variația valorilor stabilite pentru *deben*. Prețul, pe lângă *deben*, mai putea să includă și un șir întreg de alte produse echivalente.

În aceeași epocă a Regatului Nou, diferențierea valorilor metalelor a stimulat stabilirea unor proporții între aur, argint și cupru. Aceste raporturi au evoluat în timp. La începutul Regatului Nou raportul valoric între argint și cupru era de 100:1, ca mai apoi, în timpul Ramessizilor, să scadă la o proporție de 60:1, respectiv valoarea cuprului variind de la 1/100 până la 1/60 din valoarea argintului. Mai stabil s-a dovedit a fi raportul dintre argint și aur, care rămâne în fond pentru epoca Regatului Nou la proporția de 2:1. Aceasta din urmă scade la 1:1 în timpul domniei lui Amenhotep al II-lea (a. 1427-1400 a. Chr.), când valoarea aurului crește considerabil datorită influxului unei mari cantități de aur din tributul la care erau impuse regatele recent cucerite ale Siriei și Palestinei.

Evident, argintul avea cea mai mare pondere în stabilirea prețului. Valoarea argintului în calitate de metal utilizat în schimb este reflectată în textele economice ale timpului, unde cuvântul *hd* („argint”) are sens de

„bani”, mijloc de plată. Materialele provenite din cercetarea mormântului unui *djati* (mare vizir) pe nume Rekhmire, demonstrează că deja din perioada Regatului Mijlociu, în timpul dinastiei a XIII-a (a. 1785-1633 a. Chr.), plățile în argint și aur au început să înlocuiască mijloacele tradiționale de plată. Dar înlocuirea totală a acestora și înrădăcinarea unor mijloace fixe de schimb nu va reuși. Este adevărat că pentru a cumpăra cereale se putea plăti cu argint ori aur, dar, în același timp, și cerealele puteau servi unitate de schimb pentru a cumpăra aur. În calitate de echivalent etalon „monetar”, mai des folosit în tranzacțiile locale, era 1 *khar* – 2 saci de cereale, echivalentul a 2 *deben* de cupru. Trocul rămâne cea mai vitală modalitate a schimbului. Un sistem monetar în Egipt deocamdată nu se constituise.

Cele mai multe informații despre prețurile stabilite pentru anumite produse provin de asemenea din perioada Regatului Nou. Astfel, în vremea dinastiei a XVIII-a (a. 1552-1295), cu 8 *shat* ($\frac{2}{3}$ *deben*) de argint sau echivalentul în alte materiale se putea procura un bou, o vacă sau serviciile unei slave pentru 4 zile. Pentru o juncă sau 2 ha de pământ nefertil se plăteau 6 *shat*. Pentru o haină de in de bună calitate trebuiau achitate 3 *shat*. Aceeași haină de in costa mai târziu 13 *deben* de cupru, o tunică – 5 *deben* de cupru, un vițel – 30 *deben* de cupru, un taur – 130 *deben* de cupru. Din timpul dinastiei a XIX-a (a. 1295-1186 a. Chr.) aflăm prețul unei slave casnice din Siria, pentru care un egiptean urma să plătească fie 4 *deben* și 1 *kitē* de argint, fie 6 vase de bronz, 10 *deben* de cupru, 15 stofe de in, 1 plapumă și 1 vas cu miere.

Cu toate acestea, valorile etaloanelor de schimb și prețurile nu sunt fixe. Mai mult decât atât, nu există vreo dovadă privind încercările statului de a stabili centralizat anumite standarde fixe valabile pentru întregul Egipt. Astfel de încercări se manifestă efemer abia în timpul dinastiei a XXV-a (secolele VIII-VII a. Chr.), mai ales prin reformele lui Bocchoris (a. 716-715 a. Chr.). Reglementarea unităților de măsură nu a afectat în general tranzacțiile la nivel local. La acest nivel un sistem monetar încă nu devine necesar. Din aceste considerente, utilizarea echivalentului de schimb în metale ori alte materiale mobile a rămas necesară doar pentru tranzacțiile la distanțe mari, comerțul extern sau schimbul de produse de valoare înaltă.

Bibliografie:

Edwards I.E.S. et al. (eds), *The Cambridge Ancient History*, 3-d edition, vol. II, part 1. *History of the Middle East and the Aegean Region c. 1800-1380 B.C.* Cambridge University Press: 1973, p. 389-390.

Lloyd A.B. (ed.), *A Companion to Ancient Egypt*, vol. I, Blackwell Publishing Ltd.: 2010, p. 295-297.

Monte P. *Egipet Ramsessov. Povednevnaia žizn' egiptjan vo vremena velikich faraonov.* Moskva, 1989, s. 265-268.

NOȚIUNEA *PECU* – *PECUNIA* ȘI REFLECȚIILE EI ÎN LIMBILE MODERNE

Aurelia HANGANU

Termenul general pentru noțiunea de bani în limba latină este *pecunia*, *pecuniae*, substantiv feminin de declinarea I, care, de altfel, desemna, în primul rând, ideea de avere, bogăție și chiar proprietate. Acest cuvânt, derivat al lui *pecu*, substantiv indeclinabil de genul neutru, își trage originea, prin respectivul *pecu*, din indoeuropeană, mărturie fiind și corespondentele *Vieh* din limba germană, precum și *fee* din limba engleză. Toate substantivele primare în discuție – *pecu*, *Vieh* și *fee* au înțelesul de *turmă*, *cireadă*, iar *pecunia*, cu sensul *bani*, face trimitere tocmai la valoarea animalelor care, în lumea antică, dar și mai târziu, erau cel mai frecvent folosite ca monedă de schimb, constituind și fundamentul unei civilizații păstorești.

Menționăm că, deja în latină, acest lexem formează o clasă de cuvinte dezvoltată, atestându-se derivatele *pecualis*, *-is* (*adj*), *pecuaria*, *-ae* (*sf*), *pecuaria*, *-orum* (*sn*), *pecuarius*, *-a*, *-um* (*adj*), *pecuarius*, *-ii* (*sm*), *pecuinus*, *-a*, *-um* (*adj*), *pecus*, *-oris* (*sn*), *peculium*, *-ii* (*sn*, cu sensul *economii*, mai îndepărtat de original), *peculor*, *-ari* (*vb*).

Rădăcina primară *pecu* a demonstrat o viabilitate continuă, aflându-și loc lexicul limbilor moderne, unde a ajuns fie prin evoluție directă, fie ca împrumut. Sensurile cuvintelor atestate în limbile Europei de astăzi oscilează între cele ale originalului *pecus*, cele ale lui *peculium* și, respectiv, cele specifice lexemului *pecunia*. În consecință, în câmpul semantic al corespondentelor românești, italienești, franceze, spaniole, engleze sau ruse, se pot stabili cel puțin trei seme atribuite celor trei vocabule latinești inițiale.

Astfel, limba română atestă substantivul *peculiu*, cu sensul (restrâns) *sumă agonisită în închisoare de un condamnat*.

Limba italiană a păstrat, pe de o parte substantivul *pecora*, cu sensul *oaie*, care, la rândul său, a creat o întreagă familie de cuvinte păstrând sensul de bază (*pecoraio*, *sm*; *pecoreccio*, *adj*, *sm*; *pecorino*, *adj*, *sm*; *pecorone*, *sm* – *berbec*), iar pe de altă parte, atestă substantivul *peculio*, folosit ironic cu sensul *bani*, și derivatele acestuia, cu sensuri metaforizate: *peculato* *sm*, *jur*, are sensul *delapidare a fondurilor publice*; *peculiare*, *adj*, se folosește cu înțelesul *deosebit*, *special*, iar substantivul feminin *peculiarità* înseamnă *particularitate*.

Limba franceză confirmă în uz cuvântul *écule*, *sf*, cu sensurile *sumă mică de bani*; *economii*; *bursă*; precum și substantivul masculin *écultat*, cu sensul *delapidare a banilor statului*, sens întâlnit și în limba italiană, așa

cum am menționat mai sus, dar și în alte limbi romanice, așa cum se va vedea în continuare.

Spaniola, o altă limbă de origine latină, este cea care pune la dispoziția vorbitorului cel mai bogat articol lexicografic relaționat de latinescul *pecu*, or fondul lexical al limbii spaniole păstrează și dezvoltă trei radicali în acest context. În primul rând, se atestă *pegujal sm*, cu sensurile **1** *bani personali*, **2** *mică proprietate*. În al doilea rând, urmărim cuvântul *pécora sf*, care, la fel ca și în italiană desemnează oaia, și verbul *pecorear* cu sensul *a fura vite*; derivate ale acestui al doilea radical sunt și lexemele: *pecorino adj*; *pecuario adj* având semnificația referitor la oierit. În cele din urmă subliniem cuvântul *peculado sm*, termen juridic, cu sensul deja cunoscut *delapidare a fondurilor publice*; derivatele acestuia sunt *peculiar adj* cu semnificația de *propriu, caracteristic*; ca și *peculiaridad sf*, care înseamnă *specific*; sau *peculio sm*, și el cu sens întâlnit deja în italiană și franceză.

Curios de specificat că rădăcina cuvântului *pecus* se întâlnește nu numai în limbile romanice, ci și în limba engleză, care face parte din grupul limbilor germanice, precum și în limba rusă, inclusă în categoria limbilor slave. Faptul este lesne de explicat, or, în aceste limbi cuvintele în discuție au ajuns, în diferite perioade, ca împrumuturi din limbile romanice. Astfel, în limba engleză se atestă lexemul *peculiar* cu două mărci gramaticale diferite, la fel ca și sensurile atribuite: **I** adjectiv având semnificația *specific, individual* și **II** substantiv, cu un al doilea sens *privilegiu*; în aceeași familie de cuvinte se includ: *peculate vb*; *peculation s*; *peculator s*; *peculiarity s*; *peculiarly adv*.

În limba rusă există cuvântul *некy.лyи*, substantiv de genul masculin, înregistrat cu marca *istoric* și având sensul *avere dată spre folosință*.

Latinescul *pecunia*, *-ae* cu sensurile **1** *avere, bogăție*; **2** *bani*; generează, la rândul său, în limba latină un șir de cuvinte: *pecūniāriē adv*; *pecūniaris, -is adj*; *pecūniārius -a, -um adj*; *pecuniārius, -iī sm*; *pecuniōsus -a, -um adj*, toate vocabulele respective păstrând semul lui *pecunia*.

La fel de fidele originii lor, ca și în cazul lui *pecus*, limbile romanice atestă univoc, la nivel de formă și la nivel de sens, descendentele lexicale respective.

Limba română înregistrează în uz adjectivul *pecuniar (-ă)* cu înțelesul *bănesc*, deopotrivă folosit în vocabularul comun și în cel specializat.

În italiană există cuvântul *pecunia sf înv* cu sensul *bani* și derivatele acestuia *pecuniale adj*; *pecuniaro adj*, precum și *pecunioso adj înv* cu sensul *bogat*

Limba franceză relevă adjectivul *pécuniaire* cu sensul *bănesc*; precum și adverbul *pécuniairement*.

În limba spaniolă întâlnim cuvintele *pecunia sf* folosit, în stil familiar, cu semnificația *bani*; precum și derivatele: *pecuniariamente adv* semnificând *cu bani lichizi*; *pecuniaro adj*; *pecunioso adj*.

În limba germană se folosește cuvântul *pekuniär adj* cu sensul *pecuniar, financiar*, iar în engleză se atestă adjectivul *pecuniar* cu sensul *material, financiar*; precum și derivatele *pecuniarily adv*; *pecuniary adj* acest ultim lexem înregistrează două sensuri suplimentare: **2** *monetar* și **3** *amendat*.

În afară de sensul de bază, propriu-zis al cuvântului *pecunia, -ae*, limba latină, în virtutea reputației și autorității sale de limbă savantă, cultă, dar și limbă ce reprezintă o întregă civilizație, extinsă de la Roma pe teritoriul întregii Europe, limbă care a făcut cunoscută civilizațiilor barbare o nouă religie, relevă cazuri de nuanțări stilistice, metaforizări contextuale sau chiar conceptuale a noțiunii în cauză. Este vorba de binecunoscuta aforistică latină, în esență, manieră de exprimare devenită celebră fie grație sensului prins cu ajutorul celor mai reușite cuvinte, fie formelor cuvintelor înseși, prin care s-au perpetuat gânduri perene ale civilizațiilor grecești, latinești, medievale sau renescentiste și nu numai.

Vorbind despre lexemul *pecunia, -ae*, situația nu este una exceptivă, mai degrabă comună, or textele latinești redactate în diferite perioade consemnează aforisme inclusiv axate în jurul noțiunii-lexem în discuție.

Proveniența expresiilor de acest tip este de origine diferită și ele pot fi incluse în diferite grupuri tematice. Urmărind materialul pe care ni-l pun la dispoziție numeroase dicționare de expresii latinești, la fel ca și diferite texte originale, constatăm, mai întâi de toate, un grup destul de variat și extins de enunțuri celebre de natură filosofică, în cel mai larg sens al cuvântului, expresii de natură religioasă, provenite în esență din scrierile biblice, precum și un grup de precepte care își au originea în textul legilor romane sau mai târziu.

Așadar, referindu-ne la grupul expresiilor cu valoare filosofică generală, descoperim probabil cea mai cunoscută maximă latină construită cu ajutorul acestui cuvânt – celebra *Pecunia non olet* – ro. *Banul nu miroase* atribuită împăratului roman Vespasianus. Prin analogie, cu același sens peiorativ referitor la modalitatea de a obține surse financiare sau a face avere, au fost puse în uz în diferite perioade și diferite civilizații, expresiile: *Pecunia non olet, sed urina sic* – ro. *Banul nu miroase, însă urina – da*, *Pecunia non olet sed carbo putet* – ro. *Banul nu miroase, dar carbonul pute*, *Pecunia non olet sed scarseggiat semper* – ro. *Banul nu miroase, dar totdeauna alunecă* etc.

Din aceeași categorie, face parte și expresia *Bona opinio hominum tutior pecunia est* – ro. *Păreră bună a oamenilor este mai sigură decât banii*, atribuită lui Syrus, precum și *Verum amicū pecunia non parabis* – ro. *Prietenul adevărat nu-l vei cumpăra cu bani* (autor anonim);

Imperat aut servit collecta pecunia cuique – ro. *Banul este fie stăpânul, fie sclavul celui care îl strânge* (Horatius);

Pecuniae imperare oportet non servire – ro. *Banului se cuvine să-i poruncești, nu să fii sclavul lui* (Seneca);

Pecuniam in loco negligere maximum interdumst lucrum – ro. *In unele împrejurări a nu ține seama de bani este cel mai mare câștig* (Terentius);

Quid faciant leges ubi sola pecunia regnat – ro. *Ce pot face legile acolo unde domnește numai banul?* (Petronius);

Pecunia portos multos aperiet amicitias incundas comparat – ro. *Banii deschid multe porți și cumpără prietenii ușoare* (autor anonim);

Pecunia nervus belli – ro. *Banii sunt nervul războiului* (autor anonim, cu referire la faptul că războaiele, de cele mai dese ori, sunt impulsionate de căutarea profitului material);

Sine pecunia ne cantantur missae – ro. *Fără bani nu sunt cântate nici prăzile* (autor anonim, cu referire la valoarea acordată prăzilor de război cu echivalent pecuniar)

Defficiente pecu, defficient omnia – ro. *Își lipsesc toate atunci când își lipsesc banii* (Rabelais).

Textul biblic face referință nu o singură dată la tema banului, a averii și înregistrează astfel ziceri celebre care se înscriu în contextul discuției noastre. Pornind de la ideea generală că *Pecunia malum est* – ro. *Banul este un rău*, cărțile sfinte consemnează și următoarele idei:

Avarus non implebitur pecunia et qui amat divitias fructus non capiet ex eis et ita vanitas est – ro. *Cine iubește argintul, nu se satură niciodată de argint, și cine iubește bogăția multă, nu trage folos din ea. Și aceasta este o deșertăciune!* (Ecclesiastul 5.9)

Sicut enim protegit sapientia sic protegit pecunia hoc autem plus habet eruditio et sapientia quod vitam tribuunt possessori suae – ro. *Căci ocrotire dă și înțelepciunea, ocrotire dă și argintul; dar un folos mai mult al științei este că înțelepciunea ține în viață pe cei ce o au.* (Ecclesiastul 7.12)

Pecunia tua tecum sit in perditionem quoniam donum Dei existimasti pecunia possider – ro. (Dar Petru i-a zis:) *Banii tăi să piară împreună cu tine, pentru că ai crezut că darul lui Dumnezeu s-ar putea căpăta cu bani!* (Faptele Apostolilor 8.20)

Unele expresii biblice poartă clar conotație de drept, cum ar fi:

Sin autem uno die supervixerit vel duobus non subiacebit poenae quia pecunia illius es – ro. *Dar dacă mai trăiește o zi sau două, stăpânul să nu fie pedepsit; căci este argintul lui.* (Exodul 21.21)

Sin autem postea non sederit animo tuo dimittes eam liberam nec vendere poteris pecunia nec opprimere per potentiam quia humiliasti ea – ro. *Dacă nu-ți va mai place, s-o lași să plece unde va voi, dar nu vei putea s-o vinzi pe argint, nici să te porți cu ea ca cu o roabă, pentru că ai înjosit-o* (Deuteronom 21.14)

Si fructus eius comedi absque pecunia et animam agricolarum eius adflix – ro. Dacă i-am mâncat roada fără s-o fi plătit, și dacă am întristat sufletul vechilor lui stăpâni (Iov 31.39) etc.

Și în sfârșit, dreptul roman este o sursă de expresii devenite perene și preluate de-a lungul veacurilor de civilizațiile care s-au perindat. Referitor la *pecunia*, legile celor XII table stabilesc că: *Uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto /Pater familias uti super familia pecuniaque sua legassit, ita ius esto – ro. Așa cum ar fi decis capul familiei referitor la familia sau averea sa aibă valoare de lege.*

Așa cum ne demonstrează contextele și realitățile pe care le desemnează, precum și istoria, care, se știe, este *magistra vitae*, banii, averea, proprietatea sunt o parte componentă esențială a vieții unei societăți, determinând acțiunile indivizilor în parte și a colectivităților per ansamblu.

Se pare că o mare parte din visurile omului se reduc dintotdeauna la *Si pecuniam haberem...*, lăsându-i imaginația să creeze idei, pe care apoi, tot el, omul va decide dacă le va da șansă de realizare, le va organiza în norme morale, de drept și de cultură sau le va lăsa uitate pentru totdeauna.

Bibliografie:

Hanganu A., Varzari E., Negru V., *Elemente latinești și grecești în limbile moderne*, Chișinău, 2010.

Matei V., *Dicționar de maxime, reflecții, expresii latine comentate*. București, 1998.

www.biblija.net

www.lexilogos.com

www.perseus.tufts.org

www.thelatinlibrary.com/12tables.html

AMPLASAREA GEOGRAFICĂ A ATELIERELOR-EMITENTE, IDENTIFICATE PE MONEDELE ROMANE DESCOPERITE ÎNTRE PRUT ȘI NISTRU

Larisa CIOBANU

O mulțime de lucruri interesante pot fi „citite” și „descifrate” de către un inițiat/cunoscător în numismatică la o atentă examinare a monedelor, fie ele antice, medievale sau din perioade mai recente. Cu regret însă, actualmente, când trăim într-o vreme a schimbărilor cu viteză excesivă, a tehnologiilor avansate, mereu în criză cronică de timp, mai puțini își pot permite răgazul

și au răbdarea de a se apleca, cu pasiune, asupra unor asemenea vestigii. Am decis însă, asumându-mi și de această dată un eventual risc, să revin în fața unui public tânăr elevat – a studenților de la Istorie – cu o succintă comunicare despre punctele geografice inițiale ale parcurșului urmat de piesele numismatice romane până a ajunge pe „piciorul nostru de plai” unde au fost descoperite.

Iar fiindcă cu exact 170 de ani în urmă, adică la 1844, era publicată pentru prima dată în revista ieșeană **Propășirea** nuvela alegorică **Istoria unui galben** de Vasile Alecsandri, cred că ar fi și momentul potrivit pentru un binemeritat omagiu adus acestui mare clasic al literaturii române, care considera că „...și metalurile au suflet, mai ales aurul și argintul, de vreme ce ele însuflețează și mai de multe ori desuflețează oamenii”, împărtășindu-ne nouă, cititorilor lui de peste veacuri, din înțelepciunea dânsului: „...după socotința mea, banul este cea mai sigură piatră de cercare a firii omenești”.

Se cunoaște că primele monede din lume au fost emise pe la mijlocul sec. VII a. Chr. de greci. Respectivetele piese au fost semnalate pe coasta microasiatică, în Lidia, considerându-se că cele dintâi ateliere au funcționat în Milet, Focea sau Efes, pentru ca ulterior, deja în sec. VI-IV a. Chr., să se deschidă monetării în mai toate orașele Greciei continentale, din insulele și coloniile elene. Pe teritoriul României cel mai vechi atelier monetar a funcționat la Histria, aproximativ din anii 475-470 a. Chr. În sec. IV a. Chr. este înființată monetăria de la Callatis, iar spre finele sec. III – și cea de la Tomis. Geto-dacii au organizat ateliere monetare după modelul grecesc în sec. III-II a. Chr., însă ștanțele monetare descoperite în cetățile dacice de la Tilișca și Sarmizegetusa Regia-Grădiștea Muncelului reprezintă còpii ale celor cu care se băteau denarii romani republicani, după cum s-a constatat.

Romanii s-au inspirat de la greci și în ceea ce privește emiterea monedelor. Primul atelier monetar, potrivit tradiției, a fost deschis la **Roma** pe Capitoliu, în templul zeiței Iuno Moneta, și a funcționat până pe timpul lui Traian. Inițial romanii turnau monede de bronz, pentru ca spre sfârșitul sec. III a. Chr. să se treacă la o puternică producție monetară de argint, care se va menține până la trecerea de la republică la imperiu. În epoca lui August apare un nou atelier, probabil în preajma Colosseumului. Aplicarea semnelor de atelier începe din perioada lui Gordian III, numărul officinelor, de la 6 pe timpul lui Filip Arabul, crește la 12 sub Gallienus și Claudius II. Activitatea atelierelor monetare era încredințată unor magistrați monetari în număr de trei sau patru, care supravegheau întregul proces de batere a monedelor de AV, AR sau AE. Din perioada de domnie a lui Traian autoritatea asupra atelierelor monetare era încredințată unui *procurator augusti*. Numărul atelierelor monetare din epoca romană târzie, după cum considera reputatul cercetător român Constantin Preda, se ridică la cca. 30.

Poate surprinzător pentru majoritatea dintre noi, dar o evaluare statistică a centrelor de emisie a monedelor romane descoperite în spațiul pruto-nistrean ne arată că ele au fost bătute în officinele a cca. 30 de monetării ale Imperiului roman, localizate în orașe atât din Italia, cât și din provincii. Cartate, respectivele ateliere se încadrează în limitele unui pentagon imaginar cu unghiurile situate după cum urmează: la nord-vest – Londinium (Londra); la sud-vest – Tarraco (Spania); la sud-est – Alexandria (Egipt); la est – Antiohia și la nord-est – Pantikapeum (Crimeea).

În zona *Barbaricumului* a arealului dintre Prut și Nistru (central-nordică), cele mai frecvente sunt monedele bătute la Constantinopol, Roma, Sirmium, Siscia, Antiochia, Aquilea și Trier. În această microregiune mai apar emisii din Lugdunum, Londinium și Tarraco. Pe de altă parte, în zona romană (de sud) sunt atestate cele mai multe piese din Tyras, apărând și emisii din Olbia, Histria, Tomis, Nicea și Deultum. Căile principale ale afluxului monedei romane în arealul luat în discuție sunt două: din sud, prin zona romană, venind din provinciile orientale, în majoritate, și din nord, prin zona cursurilor superioare ale râurilor Prut și Nistru, aduse din provincii vest-europene spre provincia Dacia.

Mai dispunem de o informație succintă, pentru cultura generală, și despre situația constatată pe Insula Șerpilor, unde se afla templul pangrecesc al lui Ahile, monedele fiind aduse drept ofrandă renumitului erou zeificat. Acolo cele mai numeroase sunt piesele monetare bătute în ateliere din provinciile dunărene, urmate la o mică diferență de emisiunile de la Roma, mai fiind identificate și monede din provinciile Asiei Mici, balcanice și nord-pontice.

În continuare, prezentăm unele informații esențiale despre o parte dintre atelierele de proveniență a monedelor romane găsite în interfluviul Nistru-Prut.

Alexandria (Egipt) – începe activitatea, dar sporadic, înainte de reforma lui Diocletian, când se emit monede pentru împărații care au vizitat Egiptul sau pentru uzurpatori. După reforma lui Diocletian numele atelierului, sub forma ELE, apare în exergă însoțit în câmp de semne și litere de officine și de valoare. Aici funcționează la început 4, apoi 7 officine, iar din perioada lui Constantin cel Mare, 20 asemenea sucursale.

Antiohia – după Tacitus, aici s-au emis primele monede de aur și argint odată cu proclamarea lui Vespasian ca împărat. De la Antiohia provin și emisiuni de la Pescenius Niger, Septimius Severus, Elagabal, Severus Alexander, Maximinus, Quietus și Uranius Antonius. Pe timpul lui Trebonianus Gallus începe sistemul de aplicare pe revers și în exergă a semnelor și numerelor officinelor cu caractere grecești și latine. De la Diocletian se introduce și numele atelierului sub forma ANT și cea de SMA pe emisiunile de aur. În vremea lui Constantin cel Mare și Licinius funcționează

15 oficine, pentru a descrește ulterior, în 335-337, la 10 oficine. În perioada bizantină se emit monede de bronz în 5 oficine.

Aquilea – se deschide în perioada domniei lui Diocletian, cu 3 oficine, cu numele AQ și siglele P, S, T. De la Iulian și Iovian numele este redat uneori AQVIL, însoțit de sigla oficinei sau AQPS și AQOB pe monedele de argint și de aur. Pe emisiunile Placideiei și ale lui Arcadius numele este separat A-Q și dedesubt COMOB.

Arelate – a fost înființat în vremea lui Constantin I, după 313, cu numele PARL, SARL, TARL, QARL. Sub Gratian apare formula OF.AR.S. sau ARPS.

Trier/Augusta Treverorum (Gallia) – începe activitatea în 259 și devine curentă din 293, când Constantius Chlorus devine guvernator al Galliei. Numele este prescurtat TR, TRE sau PTR în exergă, însoțit de siglele officinelor P, S, T, Q sau A, B, C, D. Emisiunile de aur ale lui Valentinian I și Valens poartă însemnele TROB, TROBS sau TROBT. Spre finele imperiului, pe monedele de argint se întâlnesc uneori siglele PS și TR.

Constantinopol – s-a deschis după întemeierea orașului de către Constantin cel Mare în anul 324. Numele prescurtat este redat pe revers în exergă, CONS, iar oficinele cu litere grecești în câmp, numărul acestora fiind la început 6, apoi 11 în anul 330. În sec. IV-V, numele atelierului apare în combinație cu un număr foarte variat de litere.

Cizic – În urma atacului gotic din 268-269, pe timpul lui Claudius II, atelierul monetar de la Serdica (Sofia) se mută la Cizic. Pe monede numele atelierului apare sub forma MC, cu trei oficine indicate prin puncte în exergă. Sub Aurelian funcționează 6 oficine, marcate cu sigle grecești sau latine. Închisă la sfârșitul domniei lui Probus, monetăria de la Cizic este redeschisă de Carus. În timpul tetrarhiei și sub Constantin cel Mare numele atelierului apare desemnat cu MKV sau KV, iar sub Iulian – CVZ, CVZI sau CVZIC, însoțite de siglele officinelor.

Londinum (Britannia) – începe activitatea în vremea împăraților Carausius și Allectus, având marcate pe revers grupurile de litere ML, MSL, MLXX sau MLXXI. Pe timpul tetrarhiei numele este redat PNL, iar în epoca constantiniană MLL, MSL, MLN sau PLON. Încetează să funcționeze în 326, după moartea lui Crispus, pentru ca mai apoi să mai activeze temporar sub Magnus Maximus.

Lugdunum (Lion) – emite primele monede în perioada Marc Antoniu – Claudiu I. Începând cu domnia lui Marcus Aurelius funcționează permanent. Poate fi urmărită o mare diversitate de legende și sigle: GEN LVG (sub Clodius Albinus); LPC, LPO și siglele P, S, T (Postumus); LVG sau LVGD (Numerian); PLG sau SMLVG (Constantin cel Mare); LVG, LVGP, LVGOFFP (Iulian).

Mediolanum (Milano) – funcționează doar spre finele imperiului, începând cu domnia lui Constanțius II, când este notat cu literele MD și MED. Pe timpul lui Grațian și Theodosius pe monedele de aur apar inscripțiile MDOB, COM sau COMOB.

Nicomedia – monetăție înființată în urma reformei lui Diocletian; monedele sunt marcate cu siglele N, NK sau NIK, iar pe vremea lui Constantin cel Mare cu SMN SMNC.

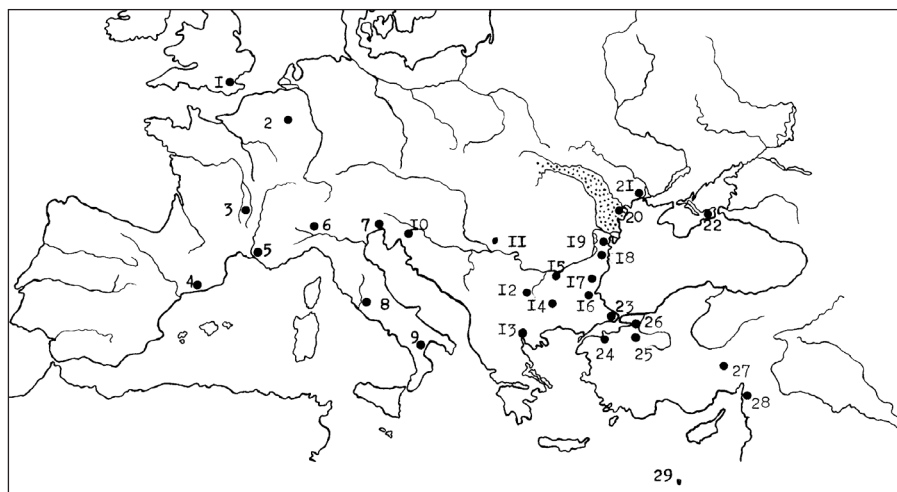
Sirmium (Illyricum) – atelier organizat pe timpul lui Constantin cel Mare, când se emit monede cu inițialele SIRM sau SIR. De la Constantius II se adaugă sigle și simboluri, iar sub Teodosius I monetăria își încetează activitatea.

Siscia (Dalmația) – ia ființă în vremea lui Gallienus, cu 4 oficine, ajungând la 6 sub Aurelian și 7 sub Probus. Are numele redat S sau SIS, la care se adaugă indicele valoric XXI și literele officinelor.

Tarraco (Spania) – își începe activitatea încă din primele etape ale imperiului. Pe timpul lui Valerian are 3 oficine, a lui Gallienus – 4 și sub Aurelian 6, când apare inițiala numelui T și marca de valoare XXI.

Tessalonic – este înființat în vremea lui Diocletian, având numele TS și sigle ale celor 6 oficine. De la Constantin cel Mare numărul și combinația literelor sporesc.

*Centrele de emisie a monedelor romane,
descoperite în spațiul pruto-nistean*

1. Londinium (Britannia);
2. Trier/Augusta Treverorum (Gallia);
3. Lugdunum (Lion);
4. Tarraco;
5. Arelate;
6. Mediolanum;

(Milano); 7. Aquilea; 8. Roma; 9. Heraclea; 10. Siscia; 11. Sirmium; 12. Serdicae; 13. Tesselonic; 14. Filippopolis; 15. Nicopolis ad Istrum; 16. Deultum; 17. Marcianopolis; 18. Tomis; 19. Histria; 20. Tyras; 21. Olbia; 22. Panticapeum; 23. Constantinopol; 24. Cizic; 25. Nicea; 26. Nicomedia; 27. Caesarea; 28. Antiohia; 29. Alexandria (Egipt).

Bibliografie:

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (I)*, in: Tyragetia, vol. I (XVI), nr. 1, Chişinău, 2007, p. 351-360.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (II)*, in: Tyragetia, vol. II (XVII), nr. 1, Chişinău, 2008, p. 353-360.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (III)*, in: Tyragetia, vol. III (XVIII), nr. 1, Chişinău, 2009, p. 345-352.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (IV)*, in: Tyragetia, vol. IV (XIX), nr. 1, Chişinău, 2010, p. 273-281.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (V)*, in: Tyragetia, vol. V (XX), nr. 1, Chişinău, 2011, p. 325-331.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (VI)*, in: Tyragetia, vol. VI (XXI), nr. 1, Chişinău, 2012, p. 347-352.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (VII)*, in: Tyragetia, vol. VII (XXII), nr. 1, Chişinău, 2013, p. 397-403.

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (VIII)*, in: Tyragetia, vol. VIII (XXIII), nr. 1, Chişinău, 2014, p. 363-370.

Ciobanu L., *Descoperiri monetare romane în spaţiul Pruto-Nistrean*, in: Vestigii arheologice din Moldova, Chişinău, 1997, p. 234-247.

Kropotkin V.V., *Klady rimskih monet na territorii SSSR*, in: Archeologija SSSR. Svod archeologičeskikh istočnikov, G-4-4, Moskva, 1961.

Nudel'man A.A., *Topografija kladov i monetnych nachodok*, in: Archeologičeskaja karta MSSR, vyp. 8, Chişinău, 1976.

Nudel'man A.A., *Očerki istorii monetnogo obraščeniija v Dnestrovsko-Prutskom regione*, Chişinău, 1985.

Popa A., Ciobanu L., *Moneda romană în Basarabia (ghid metodic)*, Chişinău, 2003.

Preda C., *Enciclopedie de numismatică antică în România*, Bucureşti, 2008.

CIRCULAȚIA MONEDELOR MOLDOVENEȘTI ÎN SECOLUL AL XIV-LEA

Lilia DERGACIOVA

După înscăunarea lui Petru I (cca 1375-1391), în special în ultimul deceniu de domnie, statul medieval moldovenesc cunoaște stabilitate politică și prosperitate economică, ce a dus la o circulație monetară fără precedent. Aceasta fapt este demonstrat de un număr apreciabil de tezaure monetare, alcătuite din sute de piese, din care cea mai mare parte o alcătuiau monedele de argint ale lui Petru I. Majoritatea acestora a fost atestată în Țara de Sus: tezaurul Scobinți/1957, Moldova passim/1970 (componența tezaurului descrisă de V. Butnariu în *Corpus Nummorum Moldaviae – II*, 52-56, nr. 9 nu corespunde realității), Mărmureni/1864, Schineni/1862-1865, Moldova passim/an nestabil, Corlăteni/1957, Buruienesti/1985, Vârvați/1883, Baia/1974/1975. Piese găsite întâmplător sau în urma săpăturilor arheologice, se grupează în partea centrală a principatului (în spațiul carpato-nistrean), lângă arterele fluviale principale: în județele Bacău, Botoșani, Iași, Neamț, Vaslui etc. Majoritatea lor se înregistrează la Suceava, lucru firesc, deoarece Suceava, la acea dată, era atât reședința voievodală, unde se afla și centrul administrativ, cât și locul unde funcționa atelierul monetar. Teritoriul Țării de Jos se prezintă numai cu câteva descoperiri monetare izolate. Câțiva groși cu numele lui Petru I au fost atestați la Bilhorod-Dnistrovskij (Cetatea Albă) în urma săpăturilor arheologice (Boguslavskij, Dergaciova, 2010, 73-91; Boguslavskij, Dergaciova, 2014, 131-151) și în apropierea satului Brătuleni, r-nul Nisporeni (Dergaciova, 2014, sub tipar).

De menționat că monedele lui Petru I au circulat și pe piața internațională, dovada acestui fapt fiind tezaurele sârbești, bulgare, poloneze, lituaniene, transilvănene, muntene etc. Emisiunile lui Petru I sunt atestate și pe teritoriul Ucrainei contemporane: în Bucovina de Nord, în tezaure și, izolat, în nord-estul Mării Negre, precum și în Crimeea.

În baza tezaurilor monetare de la sfârșitul sec. al XIV-lea descoperite în Moldova putem urmări și drumurile comerciale principale din acea vreme: „Drumul comercial moldovenesc”, care a legat Crimeea prin Cetatea Albă sau orașele-porturi de la gura Dunării, Chilia și Vicina, iar în urma distrugerii a Vicinei în 1388, și cu Brăila de Suceava, regiunea Cernăuți și Lvovul, cu Polonia sau Lituania. O ramură a acestui drum, ce lega Crimeea cu Moldova, mergea pe mare sau pe uscat; un alt drum comercial, despre care nu se cunoaște prea multe, lega ținuturile Moldovei cu unele regiuni ale Rusiei Kievene.

Schimbări esențiale în politica Moldovei au loc pe timpul lui Roman I (1391-1394), fratele și succesorul la tron al lui Petru I. Anume în timpul lui de domnie, apoi și a lui Ștefan I (1394-1399), începe o perioadă

zbuciumată pentru țară, marcată de conflicte militare și de unele schimbări în preferințele politice.

Descoperirile monetare aparținând perioadei de domnie a lui Ștefan I, în comparație cu emisiunile fratelui său (Petru I), sunt foarte puține la număr. Sunt cunoscute până în prezent patru tezaure – Mărmureni, Schineni, Corlăteni și Moldova passim/1970, în care ele se combină. Descoperirile izolate, ca și în perioada de domnie a lui Petru I, demonstrează activitatea comercială pe lângă centrele de negoț și capitală, cele mai multe descoperiri fiind atestate în județele Bacău, Botoșani, Iași, Neamț și Suceava. În Țara de Jos aceste emisiuni monetare sunt destul de rare – câteva monede de argint au fost găsite în apropierea satului Brătuleni, r-nul Nisporeni (Dergaciova, 2014, sub tipar), în satul Bocșa, r-nul Fălești (rămase deocamdată inedite) și încă câteva fără locul exact de descoperire (Dergaciova, 2008, 208-217, moneda atribuită lui Petru I sau Ștefan I).

Aria de răspândire a monedelor moldovenești din secolul al XIV-lea se limitează la regiunea subcarpatică, fapt care a generat în istoriografie numeroase supoziții, potrivit cărora ținutul dintre Prut și Nistru, în perioada respectivă, nu s-ar fi aflat sub influența administrativă a statului moldovenesc. Spre exemplu, L.L. Polevoj a fost de părerea că aici, datorită luptelor dintre moldoveni și tătari, activitatea economică a fost perturbată, fiind create condiții nefavorabile pentru circulația monetară locală (Polevoj, 1956, 94). Sau de exemplu, în istoriografia moldovenească a predominat afirmația lui A. A. Nudel'man, precum că ultimii treizeci de ani ai secolului al XIV-lea au reprezentat o perioadă de tranziție, când în genere nu a fost utilizată moneda în tranzacții (Nudel'man, 1985, 113). Considerăm însă că această ipoteză este lipsită de temei, având în vedere că E. Nicolae a stabilit (în special, analizând componența tezaurilor de la Cuhureștii de Sus și Ivancea) că, în regiunea pruto-nistreană în circulație se găsea o cantitate apreciabilă de monede djuicide mai timpurii, completate de emisiunile monetare tătărești mai târzii, bani aduși în zona noastră din regiunea de nord a Mării Negre (Nicolae, Postică, 2001, 135-138; Nicolae, Ciocanu, 2009, 310-319). Totodată, în acea perioadă, circulația monetară în Țara de Jos a fost alimentată și cu unele imitații după monedele djuicide (Nicolae, 2003, 176 și nota 31; Nicolae, Bugoi, Constantinescu, 2009, 385-392) și cu piese tătărești contramarcate la sfârșitul sec. al XIV-lea. Aceste contramărci au fost atribuite autorităților locale și au fost aplicate, probabil, la Cetatea Albă (Nicolae, 2005, 1367-1373). Descoperirile izolate de monede moldovenești se pot explica și prin faptul că populația din regiunea pruto-nistreană a fost obișnuită atât cu moneda djuică, cât și cu banii de argint de valoare mai mare aparținând statelor europene. Acest lucru demonstrează că moneda moldovenească, de fapt, avea o concurență. Totodată, putem presupune că administrația politică a regiunii nu era pe deplin afirmată, iar centralizarea puterii în mâinile domnitorului încă nu a atins apogeul, ca, spre exemplu, în perioada domniei lui Alexandru I (1399/1400-1432) sau în cea a lui Ștefan III (1457-1504).

Bibliografie:

Boguslavskij G., Dergaciova L., *Moldavskie monety iz raskopok 2005-2007 gg. v Graždanskom dvore Belgorod-Dnestrovskoj kreposti i nekotorye problemy postrojki sten Graždanskogo dvora*, in: Zapiski otdela numizmatiki i torevtiki Odesskogo archeologičeskogo muzeja, № 1, Odessa, 2010, s. 73-91.

Boguslavskij G., Dergaciova L., *Srednevekovyye monety iz raskopok 2005-2010 gg. v Garnizonnom dvore Belgorod-Dnestrovskoj kreposti*, in: Zapiski otdela Numizmatiki i Torevtiki Odesskogo archeologičeskogo muzeja, № 2, Odessa, 2014, s. 131-151.

Dergaciova L., *Monede medievale moldovenești din colecții particulare (I)*, in: *Revista Arheologică*, S.N., vol. IV, nr. 2, Chișinău, 2008, p. 208-217.

Dergaciova L., *Monede medievale moldovenești din colecții particulare din Republica Moldova (VIII)*, in: *Revista Arheologică*, vol. X, nr. 1-2, Chișinău, 2014, sub tipar.

Monnaies et parures du musee d'histoire de Iași. Corpus Nummorum Moldaviae – II (coordonator V. Butnariu), Iași, 1998.

Nicolae E., *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1451-1512*, Chișinău, 2003.

Nicolae E., *Le monnayage en Bessarabie dans la deuxième moitié du XIVe siècle*, in: *XIII Congreso Internacional de Numismática, Madrid – 2003, Actas*, vol. I (ed. Carmen Alfaro, Carmen Marcos și Paloma Otero), Madrid, 2005, p. 1367-1373.

Nicolae E., Bugoi R., Constantinescu B., *Compositional analyses of some Golden Horde period copper coins*, in: *Studia Arheologiae et Historiae Antiquae*, Chișinău, 2009, p. 385-392.

Nicolae E., Ciocanu M., *Klad serebrjanyh monet Zolotoj Ordj, obnaružennyj v Ivanče (Orchejskij rajon, Respublika Moldova)*, in: *Stratum plus*, № 6 (2005-2009), Sankt-Peterburg, Kișinev, Odessa, Bukharest, 2009, s. 310-319.

Nicolae E., Postică Gh., *Câteva monede descoperite la Orheiul Vechi*, in: Simpozion de Numismatică dedicat împlinirii a patru secole de la prima Unire a românilor sub Mihai Viteazul, Chișinău, 28-30 mai 2000, Comunicări, studii și note, București, 2001, p. 135-140.

Nudel'man A.A., *Očerki istorii monetnogo obraščeniya v Dnestrovsko-Prutskom regione (s drevnejšich vremen do obrazovanija feodal'nogo Moldavskogo gosudarstva)*, Kișinev, 1985.

Polevoj L.L., *K topografii kladov i nachodok monet, obraščavšichsja na territorii Moldavii v konce XIII-XV vv.*, in: *Izvestija Moldavskogo filiala AN SSSR*, № 4 (31), Kișinev, 1956, c. 91-103.

MONEDE ALE HANATULUI CRIMEII DESCOPERITE ÎN MOLDOVA

Ana BOLDUREANU

În perioada secolelor XV-XVIII, alături de alte monede străine, în Moldova pătrund și emisiunile monetare ale hanatului Crimeii. Hanatul Crimeii a fost fondat în jurul anului 1441, atunci când mai multe clanuri ale Hoardei de Aur au renunțat la viața nomadă și s-au sedentarizat în sudul teritoriilor de azi ale Rusiei și Ucrainei. În aceeași perioadă a apărut și hanatul de Astrahan. În calitate de conducător al noii dinastii crimeene a fost invitat unul dintre urmașii lui Gînghis-Han – Haci Giray (1436-1466). Haci Giray a acceptat această ofertă și a venit în Crimeea din Marele Ducat al Lituaniei, unde trăia în exil. Haci Giray a fondat dinastia care va conduce Crimeea fără întrerupere până în anul 1783, dată când va fi cucerită de Rusia. El inițiază baterea monedei proprii în monetăriile de la Kîrğ Ier, Ordu Bazar, Kırım și Caffa. În anul 1475, armata otomană sub conducerea lui Gedik Ahmed Pașa a reușit să cucerească Principatul de Fedoro și coloniile genoveze Cemballo, Soldaia și Caffa. Din acel moment Hanatul Crimeii a intrat sub protectoratul Imperiului Otoman. Coasta sudică a Crimeii a devenit un *sancak* (provincie) otoman, iar hani au continuat să stăpânească restul peninsulei și stepele din nord. Relațiile dintre hani și otomani au avut un caracter specific, sultanii tratându-i pe hani ca pe niște aliați. hani au continuat baterea monedei proprii, iar în rugăciunile de vineri era pomenit numele hanului și nu al sultanului, ceea ce reprezenta niște semne importante ale suveranității. Tătarii nu au plătit niciodată tribut otomanilor, în schimb au fost plătiți pentru serviciile care le făceau turcilor în timpul campaniilor militare, armata otomană prețuind în mod deosebit calitățile cavaleriei ușoare tătare. Hanatul Crimeii a fost cea mai importantă forță militară din Europa Răsăriteană până în secolul al XVIII-lea.

Problemele legate de sistemul monetar al Hanatului Crimeii sunt extrem de complicate și puțin reflectate în literatura de specialitate. Interesul față de cercetarea acestor monede a apărut în secolul al XIX-lea. Primele descrieri ale emisiunilor monetare crimeene a fost făcută de către Fren la 1832 și O. Blau în anul 1876. La sfârșitul secolului XIX apare lucrarea lui O. Retovskii editată pe părți în revistele unor societăți științifice din Rusia, ca la 1905 să apară sub forma de carte (Retovski 1905). Catalogul întocmit de O. Retovskii nu și-a pierdut nici azi din importanță, fiind lucrarea de bază și cea mai completă în domeniul numismaticii Hanatului Crimeii. În perioada

sovietică din motive politice, emisiunile crimeene atât cele emise de Hoarda de Aur cât și cele ale hanilor au fost supuse tăcerii. În prezent problemele legate de sistemul monetar crimeean au devenit subiectul de studiu al mai multor cercetători din Rusia și Ucraina dintre care putem să-i menționăm pe M. Čioref, colaborator la muzeul din Bahcisaray, V. Lebedev etc. Aceste monede au fost discutate și în lucrările unor cercetătorilor turci, Şevket Pamuk, Nurettin AĞAT, Inalcik.

Date importante referitoare la monedele care au circulat în zona au fost înregistrate de către Peyssonel, fost consul general în Smirna, membru al Academiei de Antichități din Cassel și corespondent al Academiei regale de Inscripții și Literatură din Paris, care în urma unei misiuni în Crimeea, a făcut un raport privind situația civilă, politică și militară din Mica Tatarie, trimisă miniștrilor regali în anul 1755. Câteva ani mai târziu a vizitat Crimeea germanul Iohan Tunman care a scris lucrarea "Hanatul Crimeii". Acestora li se alătură memoriile baronului De Tott, aristocratul francez de origine maghiară, consulul Franței în Crimeea hanilor după 1767 și la care putem găsi date interesante despre Moldova, inclusiv Basarabia.

După intrarea Hanatului Crimeii la 1475 sub protectoratul Imperiului Otoman hanii au continuat să bată monedă proprie, dar în baza sistemului monetar otoman. Moneda de bază a fost ca și în imperiu aceea de argint sau de bilon. La începutul secolului al XVIII-lea asprul crimeean ca și cel otoman conținea numai 0,15-0,17 grame și devenind miniatural, nu a mai fost emis. S-a inițiat baterea unei monede noi – beşlâc (beş, adică cinci) care conținea cinci aspri. Astfel a fost numită moneda care avea greutatea de cca 0,66 până la 1,35 grame și care devine moneda preponderentă de pe piața Crimeii în secolul al XVIII-lea. Acesta însă destul de rapid devine Kara beşlâk, adică beşlâc negru, avându-se în vedere conținutul foarte mic de argint al acestor emisiuni. Asprul după cum am menționat mai sus care deja nu se bătea, dar care devenise între timp monedă de calcul. Kara beşlâc a fost numit cu dispreț în popor Ciurjuk beşlâk, adică putred, stricat, fals. În Crimeea unde moneda cu flan mare nu s-a bătut până la Şagin-Giray, guruşul otoman era echivalat cu 20 Kara beşlâc sau 100 de acce, însă majoritatea calculelor se făceau în guruşi, avându-se în vedere bineînțeles cei otomani. Altă monedă de calcul în hanat a fost Hasene, egalată cu 1,5 guruşi, avându-se în vedere în acest caz talerul european.

Şevket Pamuk diminuează însă importanța monedelor hanului în circulația monetară a Crimeii și consideră însă că principala unitate monetară și în secolul al XVIII rămâne aceea, căci moneda de 6 acce și cele de aramă nu ar fi putut corespunde cerințelor comerțului și economiei (Pamuk 2001, p.107). El consideră că marile tranzacții în Crimeea puteau fi deja efectuate

din sec. al XVII-lea de monedele de aur și argint taleri, ducați europeni sau a celor de aur și argint otomane. (Agat 1982, p. 18–28; Pamuk 2001, p.107). Cu toate acestea în Crimeea se întâlnesc tezaure mixte alcătuite atât din monede europene, dar și cu emisiuni locale, ceea ce denotă că monedele hanilor aveau o prezență activă în circulația monetară.

Monede ale hanilor crimeeni din diferite perioade au fost descoperite pe teritoriul Republicii Moldova, atât în cadrul săpăturilor arheologice, cât și în componența unor tezaure. Astfel, la Orheiul Vechi în anii 1955, 1957 și 1970 au fost descoperite emisiuni ale lui Haci Giray (1420-1466) (Nudel'man 1976: 139-141). Monede girayde din secolul al XV-lea au fost atestate în situl de lângă localitatea medievală Tarasova, raionul Rezina (Ciocanu 2009: 351-369). Mai mulți beșlici din secolele XVII-XVIII au fost aflați în preajma cetății Tighina (Crivenco 2009: 24). În componența tezaurului descoperit în raionul Rezina în anul 1966, pe lângă cei 529 de aspri otomani din secolul XVI, a fost atestat un aspru de Caffa, emis de Gazi Giray II 1588-1608) (Boldureanu, Tabuică, Nicolae 2001: 161-167). Tezaurul descoperit lângă localitatea Ivancea, raionul Orhei (Boldureanu 2008: 357-358) și cel de la Micăuți, raionul Strășeni, sunt alcătuite în totalitate din aspri crimeeni din secolul al XVI-lea. Aceștia li se adaugă tezaurul descoperit în împrejurimile orașului Basarabeasca în anul 2006, alcătuit din șase emisiuni otomane de *zolota* sau *zolta* emise în timpul domniei sultanului Mustafa al II-lea, aflat pe tron între 1106-1115 A. H (1695-1703) și nouă beșlici crimeeni. Toate emisiunile crimeene au fost bătute în monetăria de la Bahçesaray, inaugurată în perioada celei de-a doua domnii a hanului Gianibek 1036-1044 H (1627-1635) și care pe parcursul a 150 de ani rămâne unica monetărie în funcție. Cele mai vechi emisiuni din tezaurul menționat sunt din perioada celei de-a II domnii a hanului Dewlet Giray II 1121-1125 A.H. / (1709-1713), și numără 2 exemplare. Legenda Av: *Han Devlet bin Selim han*; Rv: *tamgaua Gireylor, duri be, Baghcisaray 1121*. Următoarea monedă este din perioada celei de-a II domnii a hanului Kaplan Giray I, 1125-1128 A.H. / 1713-1716, Retowski, tip. 13, care are pe avers legenda *han Kaplan Girey ben al hadj Selim Girey han*, iar pe revers *duri be fi Bahçesaray*. Alte 6 exemplare au fost bătute sub hanul Saadet III Giray 1129-1136 A.H. / (1717-1727), care reprezintă cele mai recente piese din tezaur. Pe monede apare legenda: *Han Saadet Girey bin hadj Selim Girey han*; Rv: *tamgaua Gireylor, duri be, Baghcisaray 1129*.

Numărul monedelor crimeene descoperite în Moldova este însă mult mai mare. Datorită aspectului lor mai neîngrijit și dificultăților de determinare, ele rămân de multe ori în afara atenției cercetătorilor. Studiile ulterioare vor stabili rolul și locul acestora pe piața monetară a Moldovei medievale.

Bibliografie:

Boldureanu A., *Cronica descoperirilor monetare (II)*, in: Tyragetia, s.n., II [XVII], nr.1, Chișinău, 2008, p. 353-360.

Boldureanu A., Tabuică R., Nicolae E., *Un tezaur din epoca lui Mihai Viteazul descoperit în fostul raion Rezina*, in: Simpozion de numismatică (28-30 mai 2000). Comunicări, studii și note. București, 2001c. 157-161,

Chirtoagă I., *Din istoria Moldovei de sud-est până în anii '30 ai secolului al XIX-lea*, Chișinău, 1999.

Ciocanu M., *Kollekcija monet so srednevekovogo poselenija u s. Tarasova*, in: Stratum plus 6, [2005-2009], Kișinev, 2009, p. 351-369

Crivenco A., *Monede otomane și girayde descoperite la Tighina*, in: Al X-lea Simpozion de Numismatică. Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, 12-13 noiembrie 2009, Chișinău, 2009.

Pejsonel' K-Š., *Traktat o trgovle na Černom more. Zapadno-Kavkazskie gorcy i nogajcy v XVII stoletii po Pejsonelju. Materialy dlja istorii Zapadno-Kavkazskich gorcev E.D. Felicyna*, in: Kubanskij sbornik, Tom 2. 1891. (<http://zihia.org>)

Retovskij O., *Monety chanov dinastii Girejev (Krymskoje Chanstvo) 1440-1783. Po materialam rabot O. Retovskogo 1893-1905 (Sostavitel' V.P. Lebedev)*.

Vîlcu A., *Moneda otomană în Țările Române în perioada 1687-1807*, Brăila, 2009.

UNITĂȚILE MONETARE UTILIZATE ÎN CADRUL COMERȚULUI DINTRE ȚARA MOLDOVEI ȘI POLONIA (A DOUA JUMĂTATE A SEC. XVIII)

Valentin ARAPU

Relațiile comerciale dintre Țara Moldovei și Polonia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au fost influențate atât de conjunctura internațională cât și de dezvoltarea economică internă, inclusiv de cantitatea și circulația masei monetare. Deși în trecut, începând cu domnia lui Petru Mușat (1378-1393) și, terminând cu cea a lui Dabija Vodă (1661-1665), domnii Țării Moldovei au bătut monede proprii, totuși în perioada imediat următoare în principat au circulat diferite monede ale țărilor vecine sau mai îndepărtate.

Exportul de produse și mărfuri din Țara Moldovei a contribuit esențial la formarea rezervei de monedă metalică. Exporturile erau considerabile și mult mai superioare importurilor, dar în pofida acestei situații Dimitrie Cantemir remarca că în țară se simte „neconținut o lipsă de bani, măcar de și se trec preste hotar afară mai multe lucruri, decât cele ce se aduc în lăuntru”. Semnarea tratatului de la Kuciuk-Kainargi (21 iulie 1774) a favorizat dezvoltarea relațiilor comerciale interne, contribuind la creșterea numărului negustorilor, la înființarea noilor iarmaroace. Drept rezultat circulația monetară a devenit mai intensă, „aglomerându-se un număr tot mai mare de monede străine de aur, argint și bilon”. Astfel în anul 1814 suma banilor intrați în Moldova a fost de patru ori mai mare ca aceea ieșită pentru import. Rezerva metalică a țării era completată de pe urma încasării taxelor vamale de la negustorii străini, a percepției brudinei Nistrului, a staționării armatelor străine în țară.

În conformitate cu o practica mai veche, domnii Țării Moldovei băteau monede asemănătoare celor ale vecinilor pentru a le introduce mai ușor în circulație. Astfel, secolul fanariot, în viziunea lui Ioan D. Condurachi a constituit pentru Moldova „epoca haosului monetar”, deoarece în Principatele Române circulau peste 60 feluri de monede străine. Ceva mai târziu, între anii 1848-1859, circulau concomitent 80 de specii monetare de diferite origini și valori, unele dintre ele chiar ieșise deja din uz în țările lor de proveniență. În același timp circulația monetară din țară era apreciată drept foarte slabă. Existența unui număr mare de monede diferite, multe dintre ele fiind și substanțial deteriorate, a adus prejudicii serioase populației și dezvoltării comerțului. Domnii fanarioți nu au bătut monedă propriu zisă, dar numai medalii. Diversitatea monedelor aflate în circulație a cauzat și întrebuintarea în cadrul schimburilor comerciale a monedelor uzate sau chiar falsificate.

Majoritatea surselor gestionare, datate cu cea se-a doua jumătate a sec. XVIII, reflectă schimbările comerciale moldo-polone în baza utilizării în calitate de unitate bănească a leului și banului. Originea denumirii leului este controversată, cea mai verosimilă ipoteză este că ea derivă de la denumirea unei monede de argint olandeze, talerul-leu, aflată în circulație în Țara Moldovei pe parcursul secolelor XVI-XVIII, fiind și moneda cea mai cunoscută care servea la exprimarea tuturor bunurilor. În limba olandeză aceste monede erau denumite *leeuwen-daalders*, iar în latină *taleri leonis*, ceea ce însemna taleri cu leul. Acest tip de monedă a fost emis pentru prima dată în 1575, reprezenta o monedă cu diametrul de 40 mm, cântărind 28,50 g. Pe avers era reprezentat un cavaler în picioare cu un scut pe câmpul căruia era un leu ridicat în două labe. Pe revers era reprezentat același leu, sărind pe picioarele dinapoi. Acești taleri au pătruns în principatele române unde după imaginea de pe revers au fost numiți lei. Către mijlocul secolului al XVIII-lea talerii-leu au dispărut din circulație, păstrându-se numai denumirea lor. Treptat talerul-leu a fost înlocuit de talerul austriac, rămânând în continuare ca monedă de calcul. În perioada care ne preocupă un leu valora 40 parale sau 120 bani. În afară de funcția de calcul, leul a devenit și „principalul element al întregului sistem monetar, etalonul de măsură a valorii bunurilor”. Pentru estimarea valorică sunt relevante următoarele exemple: în anul 1776 brudina pentru traversarea Nistrului constituia 15 bani „de cal, bou, la car și căruța încărcată”; pentru un bou de negoț se percepea o taxă vamală de un leu, pe când pentru unul de jug se percepeau 88 de bani; prețul unei perechi de boi grași era de 25-30 lei; pentru 12 „părechi de cuțite” aduse din Lvov s-au plătit 4 lei 20 parale etc.

Un rol economic mai însemnat l-au jucat galbenul olandez și sfanțul austriac. Galbenul olandez reprezintă un ducat de aur care a fost emis începând cu anul 1587 și păstrându-și același tip neschimbat până în secolul XIX. Sfanțul (*Zwanziger*) este o monedă austriacă de argint în valoare de 20 de creițari, a fost emis începând cu anul 1754 până în 1856, păstrându-și de asemenea tipul neschimbat. Creițarul a fost pus în circulație la începutul secolului al XVI-lea, reprezenta o piesă de argint și măsura în diametru 24 mm, pe avers era înfățișat bustul regelui iar pe revers erau reprezentate trei scuturi cu steme.

În Polonia, începând cu secolul al XVI-lea, existau trei sisteme monetare: al Coroanei, lituanian și prusac. Unificarea lor s-a efectuat treptat pe parcursul anilor 1526-1578. Efectuarea calculelor a fost modificată esențial odată cu emiterea florinului „zloty” care se echivala cu un ducat. La finele secolului al XVII-lea talerul polonez a înregistrat o ușoară reducere în conținutul de metal nobil, dar prețurile stabilite la cursul acestei monede erau exprimate în groși. Groșul ca unitate de bază a sistemului monetar polonez va cunoaște o devalorizare progresivă.

Groșii au fost emiși pentru prima dată de către regele Sigismund I (1506-1548), reprezentau monede de argint pe aversul cărora era reprezentat capul regelui, iar pe revers piesa înfățișa o legendă pe patru rânduri care începe în modul următor: III (adică piesa de trei groșițe) GROSS(us) ARG(enteus) TRIP(lex) REGNI POLONIAE. Groșii erau bătuți în două orașe: Riga și Danzig, pe groșii bătuți la Riga legenda era CIVIS RIGAE, respectiv pe cei bătuți la Danzig era CIVI DANCZ(ig) sau GEDANE(nsis). Pe parcursul secolului al XVIII-lea, comparativ cu veacul anterior, zloții polonezi au avut o putere de circulație mult mai atenuată în Țara Moldovei. În anul 1752 un zlot vechi era echivalent cu 22 de parale, adică aproape doi la un leu. Dar în unele cazuri denumirea de zlot era atribuită și unei monede de o calitate mai înaltă deoarece în documente figurează zloți apreciați cu 110 bani. Diminuarea circulației zloților era însoțită și de utilizarea zloților nebătuți – imateriali – cărora nu li se adăuga nici un atribut, după cum nu se adăugă nici leului din perioada anilor 1750–1867, când a fost numai o monedă de socoteală. Cercetătorul Ioan D. Condurachi este de părerea că valoarea zlotului a început să scadă după anul 1700 când dispărea ca monedă bătută și devine o monedă de socoteală.

Sub denumirea de „zlot” circulau în principatele române monede de aur care de fapt erau „ughiu de aur unguresc” și un ban de argint, un florin, căruia i se mai zicea și „zlot valach” sau „românesc”. Valoarea florinului este reflectată în multiple acte gestionare ale epocii, astfel în 1784 armeni galițieni exportau în Austria, inclusiv și teritoriile poloneze încorporate, 5.000 boi (fiecare la un preț de 25 florini, în total 125.000 florini), 6.000 vaci (fiecare la un preț de 10 florini, în total 60.000 florini), 1.000 cai (fiecare la un preț de 50 florini, în total 50.000 florini). În anul 1791, Polonia importa sare din Țara Moldovei în valoare de 153.000 de florini, ceea ce constituia echivalentul a 561.000 de zloți.

Unghiu, numit „galben unguresc”, s-a menținut în veacul al XVIII-lea în pofida concurenței din partea altor monede de aur. Denumirea de zlot o purta și piastrul turcesc care valora 80 de aspri. Din Polonia erau introduse în cantități mari astfel de monede ca polturacii și șustacii.

Monedele utilizate cel mai des în cadrul tranzacțiilor comerciale moldo-polone erau groșii, se apropiau ca greutate de „grossi ruthenic ales”, fiind bătuți pentru Galiția și Polonia, după așa zisul sistem monetar „rusesc”. Groșii moldovenеști erau niște monede de argint și constituiau unitatea monetară în care se socoteau taxele. În „Catastihul vămilor Moldovei” pentru anul 1765 toate încasările vamale sunt estimate în „groși” și „aspri”, astfel un „gros” valora un leu vechi, însumând în sine 120 aspri.

Asprii sunt cunoscuți din secolul XIII, fiind de origine grecească și circulând în comerțul din regiunea Mării Negre. În secolul XVIII termenul

de „aspru” era întrebuințat „pentru a desemna moneda ban, mai ales în contabilitățile influențate de Turci”. Anume din acest considerent termenul apare în catastihul vămilelor Țării Moldovei din 1765, „servind ca submultiplu al groșului”. Asprul reprezintă o monedă de aramă, fiind cunoscută sub numele de ban. De la finele secolului XVII, asprul devine submultiplul legal al piastrului turcesc, astfel 120 de aspri alcătuiau un piastru. Rapoartele consulare ruse reflectă că taxele vamale de la frontiera estică a Moldovei erau percepute cu indicarea simultană a sumelor în ruble și copeici cu alăturarea echivalentului în piaștri și aspri, astfel cursul valutar al epocii estima raportul de 1 piastru echivalent cu 0,60 ruble. În consecință, leul va fi o perioadă îndelungată confundat cu piastrul turcesc, fiind compus tot din 120 de bani, iar banul era confundat cu asprul, mai ales de către străinii care traduceau termenul „ban” prin „aspru”. Confuzia era și mai vizibilă în secolul XVIII pe fundalul dispariției din circulație a banului, „rămânând o simplă expresie monetară, care servea drept submultiplu leului, dispărut și acesta din circulație”.

Adoptarea leului de calcul în Țara Moldovei a însemnat efectuarea plății efective în ducați de aur austrieci, ungurești, maghiari, olandezi. Echivalentul leului se exprima și în monede de argint: taleri imperiali (*crontaleri*), creițari austrieci, ruble rusești, taleri colonați spanioli. Aceste monede aveau atât cursuri oficiale cât și de piață. Diversitatea masei monetare nu putea împiedica serios efectuarea operațiilor comerciale moldo-polone deoarece negustorii practicau cu succes sistemul de polițe sau vexe. Același sistem de polițe era aplicat și în operațiile visteriei Țării Moldovei.

Bibliografie:

Angelescu I. N., *Histoire Economique des Roumains*, Tom premier, Genève-Paris, 1919.

Buzdugan Gh., Luchian O., Oprescu C.C., *Monede și bancnote românești*, București, 1977.

Cantemir D., *Descrierea Moldovei*, București, 2004.

Cazacu M., *Guerre et circulation monétaire: le cas des Pays Roumains (XVIIIe - XIXe siècles)*, în: „Guerre et société en Europe. Perspectives des nouvelles recherches”. Coordination générale: Prof. Émérite Dr André Courvisier, Prof. Dr. Dumitru Preda, Bucharest, 2004, p. 101-108.

Condurachi I.D., *Istoricul sistemelor monetare în țările române până la 1867* (Extras din „Buletinul Societății Numismatice Române. Revistă trimestrială pentru numismatică și științe auxiliare (BSNR)”, anul XVII, 1933), București, 1934.

Davies N., *Istoria Poloniei. Terenul de joacă al lui Dumnezeu. De la origini până în 1795*, Vol. I, Iași, 2014.

Documente privind istoria României, Colecția Eudoxiu de Hurmuzaki (Serie nouă), Rapoartele consulare ruse (1770–1796), vol. I. Din „Arhiva Politica Externă a Rusiei”, Moscova. Sub îngrijirea acad. A. Oțetea, București, 1962.

Ghibănescu Gh., *Catastihul vămilor Moldovei (1765)*, in: „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal din Iași”, anul I, fascicula II, iulie 1922, p. 193-239.

Favier J., *Istoria banilor. Apariția omului de afaceri în Evul Mediu*, București, 2006.

Iliescu O., *Moneda în România*, București, 1970.

Isăiescu E., *Contribuții la studiul circulației monetare în orașul Galați în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea (tezaurul din strada Republicii)*, in: „Danubius. Istorie”, vol. IV, Galați, 1970, p. 185-195.

Iorga N., *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. II, București, 1903.

Kirițescu C.C., *Politica de credit a României în perspectiva trecutului și viitorului*, București, 1942.

Kirițescu C.C., *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. I, ediția II, București, 1997.

Kirițescu C.C., *Moneda. Mică enciclopedie*, București, 1998.

Panuk Ș., *Sistemul monetar otoman în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea*, in: „130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern”, București, 1997, p. 267-284.

Popescu M., *Monete de argint întrebuințate în Moldova la sfârșitul veacului XVIII*, in: BSNR, anul XXII, nr. 61-64, București, 1928, p. 24-27.

Râșcanu P., *Lefile și veniturile boierilor Moldovei în 1776. Document de la Grigore A. Ghica V. V.*, Iași, 1887.

Rutkowski J., *Histoire économique de la Pologne avant les partages*, Paris, 1927.

Secășanu C.C., *Numismatica medievală și modernă. Cuprinzând 60 ilustrațiuni în text*, București, 1942.

Ursărescu V., *Leul vechi*, in: BSNR, anul XVI, nr. 37-40, București, 1921, p. 26-29.

Urziceanu C.G., *Monete moderne românești*, in: BSNR, anii XXVII–XXVIII, nr. 81-82, București, 1933-1934, p. 156-165.

Velter A.-M., *Talerul-leu – precursorul monedei naționale a României moderne*, in: „130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern”, București, 1997, p. 289-293.

Zane Gh., *Economia de schimb în Principatele Române*, Ediția II, îngrijită de Gheorghe Lușac, Iași, 2010.

Zane Gh., *Sisteme monetare și monete principale din veacurile trecute*, in: Cercetări istorice. Revistă de istorie românească, anul IV, nr. 1, Iași, 1928, p. 3-36.

POLITICA MONETARĂ A IMPERIULUI RUS ÎN BASARABIA ÎN PRIMELE DECENII DUPĂ ANEXARE (1812-1828)

Valentin TOMULEȚ

Izvoarele atestă că, după anexarea în anul 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, în provincie au circulat, o anumită perioadă de timp, mai multe feluri de monede, în special cele turcești, numite *mahmudea*, *jumătate de mahmudea*, *o pătrime din mahmudea*, *rubia*, *rubeicicul*, *beșlicul*, *stambolul*, *funducul*, *misârul* etc.

Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus a impus autoritățile imperiale să întreprindă măsuri concrete în vederea includerii teritoriului nou-anexat în sistemul economic și politic imperial, orientării spre piața internă rusă, ceea ce presupunea și schimbări și în politica monetară. Aceste măsuri au provocat griji și anumite temeri din partea proprietarilor funciari, concesionarilor, negustorilor și altor persoane care avea o tangență directă cu sistemul monetar care circula în provincie, înțelegând că administrația imperială va încerca să scoată din circulație monedele străine. La 4 septembrie 1813, arendașii de proprietăți funciare din ținutul Hotin, îngrijorați de cursul de schimb a diferitor monede, lămurind că în ținut circulă cervoneți turcești de valoare mică cu echivalentul de 2 lei 90 aspri și alte monede de argint turcești, la un curs de 5 lei, întrebau Pârcălăbia de Hotin „...la ce preț să primească acești cervoneți, pentru a nu suferi pierderi”.

General-maiorul I.M. Hartingh, comandantul trupelor ruse cantonate în Basarabia, care cumula și funcția de guvernator civil și care era un părtaș convins al metodelor forțate de integrare a Basarabiei în sistemul pieței interne ruse, în urma unui control riguros a comerțului intern în care erau antrenate mai multe categorii sociale ale populației, convingându-se că pe piață circulă în cantități mari cervoneți turcești de trei tipuri, de valoare diferită (de 7, 4 și 2 lei), dispune la 17 septembrie 1813 Departamentului I al Guvernului Regional să anunțe populația că vistieria nu va mai primi de la concesionari monede de aur turcești, deoarece acestea, în urma scăderii cursului lor de schimb, cauzează populației prejudicii.

La 11 noiembrie 1813 Pârcălăbia de Hotin raporta Departamentul II al Guvernului Regional al Basarabiei că „...în acest ținut negustorii, arendașii și locuitorii au concentrat în mâinile lor un număr impunător de monede turcești de aur și argint, adică: *rubia* având cursul de 2 lei 90 aspre, *stambolul* – 8 lei (dar aceste monede nu sânt primite în vistierie, iar locuitorii au fost anunțați despre aceasta) și *ruble de argint* cotate la 5 lei”. Dispoziția lui I.M. Hartingh a provocat nemulțămiri în rândurile populației. Pârcălăbia scria

că „...a fost asaltată de plângeri ale locuitorilor, care nu pot primi, iar alții nu pot plăti datoriile și nu-și pot satisface necesitățile de zi cu zi și că au pierderi considerabile din această cauză, în plus nu pot transfera aceste monede în Moldova de peste Prut”. La 24 noiembrie 1813 Departamentul II al Guvernului Regional îi raporta lui I.M. Hartingh despre îngrijorările Pârcălăbiei de Hotin în legătură cu plângerile locuitorilor. În dispoziția din 29 noiembrie 1813 I.M. Hartingh scria Departamentului II al Guvernului Regional că a interzis ca aceste monede să fie primite de vistierie din cauza „...calității proaste a aurului și instabilității cursului monedelor de argint turcești, care putea cauza prejudicii serioase locuitorilor, dar nu a interzis circulația acestor monede între persoanele particulare în scopuri comerciale sau în satisfacerea altor afaceri, iar locuitorii au fost preîntâmpinați despre această măsură”.

La 31 decembrie 1813, Departamentul II al Guvernului Regional discută dispoziția din 29 noiembrie a generalului I.M. Hartingh. Membrii Departamentului considerau necesar, ca în baza unor investigații speciale a cursului monedelor turcești în orașele-comerciale limitrofe Basarabiei, de a stabili un curs oficial a acestor monede în regiune. În dispoziția din 23 martie 1814 I.M. Hartingh informa Departamentul II al Guvernului Regional că a el a observat demult „...că în Basarabia sporește numărul monedelor turcești de aur, în special a celor numite *rubia* și a monedelor turcești de argint – *beșlicul*, utilizate în tranzacțiile dintre locuitori, în timp ce monedele vechi de argint: *iuzlucii* și *cervoneții* (двулевник, левник) care au circulat cândva într-un număr mare în Moldova, Valahia și Basarabia, aproape că au dispărut din circulație; chiar și *ducații* (galbenii) olandezi sunt într-un număr redus în circulație, iar cursul de schimb a celor care au mai rămas a crescut față de noua monedă turcească”. I.M. Hartingh concluziona că „...monedele noi turcești cervoneții și beșlicii, introduse recent în circuitul monetar ...nu valorează acel preț la care ele au fost emise, comparativ cu monedele vechi turcești: *iuzlucii* și *cervoneții*, acestea fiind adaptate la cursul de schimb al *ducaților* olandezi și care probabil au fost scoase din circulație, pentru a fi înlocuite cu *beșlicii*”. I.M. Hartingh reiterează dispoziția sa dată vistieriei de a nu mai primi monedele turcești de aur și argint și confirmă că atât *cervoneții* cât și *beșlicii* au avut până acum un curs stabil, deși majorat față de valoarea lor reală: *rubia* era apreciată în Basarabia la 2 lei și 23 parale, iar *beșlicul* – la 5 lei. Cauza care i-a impus pe locuitori de a recunoaște necorespunderea cursului de schimb a monedelor turcești, I.M. Hartingh o vedea în necunoașterea valorii reale interne a *rubiei* și *beșlicului*, dictată de necesitatea stringentă de a dispune în circulație de o monedă măruntă turcească, chemată de necesitățile comerțului și altor legături ce există între locuitorii Basarabiei cu cei de peste hotare.

Fiind obligat de a urmări de dezvoltarea comerțului interior și exterior al Basarabiei, de satisfacerea diferitor activități economice ale locuitorilor și altor profituri, pe care le puteau pune la dispoziție particularitățile locale și timpul, dar ținând cont de interesele imperiale, I.M. Hartingh a fost nevoit să accepte circulația în regiune a monedelor mărunte turcești – a *rubiei* și *beșlicului*, după înlăturarea de pe piață a monedelor vechi de argint – iuzlucilor și cervoneților, care circulau la prețul lor adevărat. În același timp, „...dorind de a scuti locuitorii Basarabiei de pierderi inutile, din cauza necorespunderii valorii adevărate a noilor monede și valoarea lor reală de schimb pe piață”, I.M. Hartingh a stabilit, începând cu 10 mai 1814, cursul de schimb pe întreaga Basarabie, a acestor monede utilizate în tranzacțiile dintre locuitori, micșorând însă cursul lor: *rubia* fiind apreciată la 2 lei, iar *beșlicul* – la 4 lei, și nici de cum mai mult.

Departamentul II al Guvernului Regional urma să înștiințeze populația, prin intermediul anunțurilor, despre această nouă decizie a lui I.M. Hartingh: cervoneților turcești: *funducii*, *stambolii* și *misârii*, nu li se stabilea un curs oficial de schimb, din lipsa necesității lor, în condițiile circulației pe piață a *rubiei* și *beșlicului*, care puteau satisface toate cerințele în monedă turcească de schimb de valoare mică, cu majorarea cursului *paralei*: un leu fiind echivalat cu 40 parale. I.M. Hartingh atenționa că majorarea varietăților de monede străine pe piață poate cauza mari prejudicii locuitorilor în tranzacțiile lor bănești, care trebuie să refuze de a mai primi monede care nu au un curs oficial de schimb, stabilit de către guvern. Departamentul II al Guvernului Regional urma să înștiințeze locuitorii că „...circulația *rubiei* și *beșlicului* a fost aprobată oficial, iar cursul de schimb al acestor monede se stabilea doar pentru tranzacțiile între persoanele particulare, dar nici *rubia* și nici *beșlicul* nu pot fi acceptate de vistierie, din considerentul că vistieria nu are nevoie în aceste monede turcești, cu excepția ultimii, și dor în cazuri extremale”. La încasarea veniturilor vistieria urma să țină cont și de cursul de schimb al cervoneților stabilit de Comandantul Armatei Dunărene amiralul P.V. Ciceagov: ducatul olandez fiind apreciat cu 12 lei, ducatul austriac – 11 lei și 30 parale și rubla de argint rusească – 3 lei 24 parale.

La 31 martie 1814 Departamentul II al Guvernului Regional îi raporta lui I.M. Hartingh că dispoziția lui din 23 martie 1814 a fost adusă la cunoștința tuturor ispravnicilor. Pe parcursul lunilor aprilie-iulie 1814 ispravnicii raportau Departamentului II al Guvernului Regional că populația a fost anunțată de dispoziția lui I.M. Hartingh din 23 martie 1814, privind neacceptarea de către vistierie a monedelor turcești

Această măsură a cauzat anumite prejudicii nu doar populației dar și vistierii, în tranzacțiile financiare. La 6 aprilie 1814 Departamentului II al Guvernului Regional îi raporta lui I.M. Hartingh, că încă până la adoptarea

deciziei din 23 martie 1814, a primit 20000 mii lei, în calitate de taxe, sub formă de beșlici turcești, pentru diferite chestiuni filantropice și acum nu știe la ce curs să-i elibereze. La 14 aprilie 1814 I.M. Hartingh scria Departamentului II al Guvernului Regional ca eliberarea ducăților olandezi și austriecei să se efectueze în baza cursului care există între peroanele particulare.

În pofida acestor măsuri de restricție, monedele turcești, olandeze și austriece au continuat să circule pe teritoriul Basarabiei. Mai mult ca atât. Regulamentul privind administrarea Basarabiei din 29 aprilie 1818, deși nu se referea nemijlocit la monedele străine care circulau în provincie, recunoștea încasarea birului și altor impozite în *lei* și *aspre*, iar achitarea salariilor funcționarilor regionali în *ruble argint*.

Problema în cauză este discutată și în timpul guvernării lui A.N. Bahmetev (1816-1820). La 10 ianuarie 1819 Consiliul Suprem al Basarabiei sub președinția lui C.A. Catacazi a discutat dispoziția lui A.N. Bahmetev cu privire la circulația în Basarabia a monedelor turcești: *beșlicul* de argint, *cervonețul* de aur numit *rubia*, *levnicul* în valoare de douăzeci și cinci, *zermakupul*, *funducul* și *misârul*, care n-au fost evaluate până atunci și nu se cunoștea valoarea lor reală. Consiliul Suprem a dat dispoziție guvernatorului regional de a convoca în prezența Departamentului economic un funcționar al Serviciului Sanitar, samsarul regional, câțiva negustori de încredere și cei mai buni meșteri aurari pentru a evalua aceste monede privind calitatea aurului și argintului, stabilind concomitent prețul real al monedelor în raport cu rubla rusească și cervonețul olandez.

Totuși, ținând cont de faptul că în circulația monetară în Basarabia un loc important le revenea monedelor străine, în baza cererii din 2 octombrie 1822 prezentată de I.N. Inzov, noul rezident plenipotențiar al Basarabiei, Consiliului Suprem al Basarabiei, la 10 octombrie a decis ca prestația colectivă numită prestație locală să fie încasată în vistieria statului de la toți locuitorii Basarabiei în monede turcești, conform cursului de schimb din regiune.

Pentru a stabili un curs exact în timpul operațiilor de schimb valutar, la 12 ianuarie 1823 a fost emisă o dispoziție ce stabilea modalitatea de schimb a monedelor de aur și argint turcești, concretizându-se că, până la introducerea banilor rusești în circulație pe întreaga Basarabie, se stabilea un anumit curs pentru schimbul monedelor turcești: o mahmudea era echivalată cu 3 rub. 28 kop., o rubie – 53 kop., un beșlic de argint – 1 rub. de argint sau 5 lei, un iuzluc – 50 kop. de argint sau 2 lei 20 parale. În cazul în care aceste monede erau încasate de vistierie, prețul se modifica: o mahmudea era apreciată cu 3 rub. 80 bani sau 19 lei, iar o rubie cu 50 kop. de argint sau 2 ½ lei. În pofida acestui fapt valoarea de schimb a acestor monede era diferită. Conform informațiilor prezentate la 23 mai 1824 Consiliului Suprem al Basarabiei pentru încasarea goștinii de pe oi și capre, confirmată la 1 aprilie 1824 de

această instituție, se stipula că banii încasați de concesionar să fie luați în monedă care circulă liber în Basarabia, în baza cursului de schimb stabilit între diferite persoane: un cervoneț olandez și austriac fiind egalat cu 18 lei, o rublă de argint – cu 6 lei, o mahmudea – cu 25 lei, o jumătate de mahmudea – cu 12 ½ lei, o rubie nouă – cu 3 lei 10 parale și o rubie veche – 3 lei 5 parale. Ulterior, prin dispoziția din 22 decembrie 1824 a guvernatorului general al Novorosiei și rezidentului plenipotențiar al Basarabiei M.S. Voronțov, părtaş înflăcărat al lichidării particularităților din sistemul administrativ și fiscal al provinciei, adresată Consiliului Suprem al Basarabiei „...s-a hotărât a interzice primirea banilor de aur turcești în vistieria statului, indiferent de cursul lor oficial, din cauza calității joase a aurului și a intenției guvernului turc de a micșora în continuare cantitatea aurului în aceste monede; cu atât mai mult că importul lor de peste hotare în Basarabia a fost interzis”. Prin această dispoziție, se stipula că începând cu această dată „...toate dările ce să împlinesc în Basarabia, în loc di monedă turcească să plătească în monedă rosieniască, socotindu-să ace monedă în asignații, adică suti di ruble drept una sută cincizăci lei”, iar contribuabilii ce urmau să plătească *birul* „...să dea numai zăci rubli și pentru *dajdii* noui ruble treizăci și cinci capeici în asignații”.

Pentru a înlătura moneda turcească din circulație, în 1827 Administrația regională a emis o dispoziție specială, potrivit căreia, pentru comoditatea populației, taxele la produse urmau să fie fixate în ruble rusești și nu în cele turcești sau moldovenești. Mai mult ca atât. În baza deciziei Consiliului Suprem al Basarabiei din 24 septembrie 1827, emise la dispoziția din 21 septembrie a guvernatorului general interimar al Basarabia F.P. Palen, la cererea ministrului de finanțe E.F. Kankrin, populația urma să plătească impozitele de stat în monede de argint, reieșind din cursul de schimb al rublei de argint nu de 3 rub. 60 kop., cum aceste impozite erau plătite până atunci, dar de 3 rub. 70 kop. asignite. La 15 octombrie 1827 populația a fost înștiințată, prin anunțuri scrise, despre această decizie.

La 26 ianuarie 1828 la ședința consultativă a Consiliului Suprem al Basarabiei este ascultată propunerea contelui F.P. Palen din 20 ianuarie 1828 prin care era adusă la cunoștință dispoziția ministrului de finanțe din 8 ianuarie 1828 cu referință la decizia Consiliului de Stat din 30 decembrie 1827, privind circulația monedelor străine în guberniile apusene ale Rusiei și a monedelor turcești din Basarabia. F.P. Palen propunea Consiliului Suprem al Basarabia de a da dispozițiile de rigoare privind executarea dispoziției ministrului de finanțe cu privire la circulația în Basarabia a monedelor turcești, în care urma să fie confirmată interzicerea deja aprobată de a scoate din țară pe cale maritimă și terestră a monedelor străine de marcă inferioară și a permite circulația doar a celor de calitate superioară: monedei de aur

poloneze de calitate superioară și a monedei de aur turcești care circulau în Basarabia. Până la adoptarea unei decizii speciale de a nu lua nici un fele de măsură de interdicție a monedelor străine care au fost aduse deja în Basarabia și erau folosite de locuitori.

În 1828, odată cu lichidarea autonomiei limitate și provizorii acordate Basarabiei, moneda rusească a fost introdusă ca mijloc de circulație bănească pe întreaga Basarabia. Dar, acesta n-a ușurat situația financiară a populației. Contemporanii constată că această măsură a țarismului, din contra, a provocat creșterea bruscă a prețurilor la toate produsele, în special la cele de primă necesitate. Locuitorii din mediul rural mult timp n-au putut să se deprindă cu rubla rusească, nu puteau urmări cursul de schimb al acestei monede și din aceste considerente timp îndelungat au avut mult de suferit. În schimb, de pe seama introducerii rublei rusești au avut de câștigat negustorii, care erau cunoscuți cu această monedă, urmăreau cursul de schimb al rublei și stabileau la produsele alimentare prețuri arbitrare, folosindu-se de incompetența populației, înșelând-o nerușinat.

Din acest considerent, în 1828 a fost stabilit un curs exact de schimb al rublei. Însă după cum constatau oficialitățile ruse, acest curs s-a păstrat doar o anumită perioadă de timp și ulterior valoarea rublei de argint permanent oscila între 3 rub. 30 kop. (8 ¼ lei) și 3 rub. 65 kop. (aproximativ 9 lei) asignate.

Începând cu 1 ianuarie 1828, în baza dispoziției guvernatorului general interimar al Novorosiei și Basarabiei contelui F.P. Palen, de pe piața din Basarabia au fost scoase *paralele*. Dispoziția prevedea că începând cu această dată „...nimeni nu avea dreptul să schimbe, să cumpere sau să vândă această monedă”. În schimbul acestei monede vistieriile ținutale urmau să primească un număr suficient de monede de aramă rusești, care puteau fi schimbate în asignate, monede de argint rusești și beșlici bătuți în trecut turcești.

Analiza izvoarelor de arhivă inedite și celor publicate ne permit să concluzionăm că după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus, țarismul s-a implicat în repetate rânduri în circulația monetară în Basarabia, căutând să stabilească, sub diferite pretexte, un curs de schimb stabil, care reieșea din politica financiară promovată de administrația rusă, încercând să micșoreze cursul de schimb a monedelor turcești, austriece, olandeze și moldovenești, în favoarea rublei rusești. Dar și în asemenea împrejurări, autoritățile imperiale au fost nevoite să țină cont de particularitățile locale din sistemul administrativ și fiscal al regiunii, specificul comerțului și circulației monetare moștenite din Principatul Moldova, interesele cercurilor comercial-industriale și ale populației, în mâinile cărora arau concentrate sume mari de bani. Doar după adoptarea Regulamentului din 29 februarie 1828, când autonomia limitată acordată regiunii a fost lichidată, iar provincia inclusă în sistemul economic

și politic imperial, când moneda rusească a fost introdusă în mod oficial ca mijloc de circulație bănească pe întreaga Basarabia, monedele turcești au fost înlăturate treptat din circulație de pe piața locală din provincie. Dar în pofida acestui fapt, unele din monedele turcești au circulat în Basarabia până în anii '50 ai sec. al XIX-lea.

Bibliografie:

- AISR, F. 560, inv. 4, d. 101, f. 8; inv. 6, d. 575, f. 12-12 verso.
ANRM, F. 2, inv. 1, d. 10, f. 242-242 verso; d. 61, f. 52-58 verso; d. 80, f. 113-114 verso.
ANRM, F. 3, inv. 1, d. 930, p. II, f. 291-292 verso; d. 1191, p. I, f. 165-165 verso; p. II, f. 257-258; d. 1260, f. 64-64 verso, 68-68 verso.
ANRM, F. 5, inv. 1, d. 51, f. 3-47.
ANRM, F. 17, inv.1, d. 5, f. 85-97 verso.
ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 43 verso.
Ėnciklopedičeskij slovar' / Izdateli F.A. Brokgauz, I.A. Efron, SPb., 1890, T. II, s. 315-321.
Jubilejnyj sbornik goroda Kišineva 1812-1912 gg., Ć. I. Kišinev, 1912.
Mihail P., Mihail Z., *Acte în limba română tipărite în Basarabia. I. (1812-1830)*, București, 1993, p. 225.
Rossijskij gumanitarnyj ėnciklopedičeskij slovar'. Tom. I, Moskva, 2002.
Tomuleț V., *Basarabia în epoca modernă (1812-1918) (Instituții, regulamente, termeni). Ediția a III-a, revăzută și adăugită.* Iași, 2014.
Tomuleț V., *Circulația monetară în Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus*, in: *Studia Universitatis. Seria Științe Umanistice. Anul V, Nr. 10 (50), Chișinău, 2011, p. 142-153.*

ACTIVITATEA ECONOMICO-FINANCIARĂ A STAREȚILOR MĂNĂSTIRII JAPCA (1836-1916)

Ion XENOFONTOV

Ca și majoritatea așezămintelor monahale de pe malurile fluviului Nistru și ale afluenților săi, mănăstirea Japca a fost întemeiată pe baza schitului rupestru din apropiere, stabilit, după unii cercetători, în secolul al XV-lea, iar după alții cu prima jumătate a secolului al XVI-lea. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea are loc „coborârea” schitului la poalele falezii. În anul 1818, mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a modificat statutul schitului Japca, transformând așezământul monahal în mănăstire.

Sub aspect etnic stareții de la mănăstirea Japca au fost ruși, ucraineni, români (moldoveni), bulgari. La mijlocul anilor 1850, în cele 11 mănăstiri de călugări existente, stareți moldoveni erau numai în cinci, în celelalte șase fiind ruși, inclusiv la Japca.

Primul diriguitor al schitului Japca este considerat **Iezechiil**, venit aici la sfârșitul secolului al XVII-lea din Deleni. Există un hiatus cronologic între perioada de diriguire a lui **Iezechiil** și cea a starețului **Nicodim**, care a condus mănăstirea la mijlocul secolului al XVIII-lea. Urmează o perioadă de claritate cronologică. Stareții schitului Japca au fost **Teodosie** (1764-1808), urmat de ieromonahii **Nicandu** (1808-1810) și **Calist** (1810-1818). Stareții mănăstirii Japca au fost arhimandriții **Teofil** (1818-1821), **Sinesie** (1822-1824), **Ioanichie** (04.08.1824-1827), egumenii **Iov** (martie 1827 – mai 1830), **Afanasi** (1822-1829, cu anumite intervale temporale), arhimandriții **Onisișor** (mai 1830 – mai 1834), **Nicodim** (mai 1834 – noiembrie 1836). Activitatea întâistătătorilor din intervalul cronologic indicat a fost axată în exclusivitate pe extinderea domeniului funciar și întreținerea infrastructurii monastice.

Începând cu administrarea arhimandritului **Casian** (Aleksie Artiuhovski), stareț – 29 aprilie 1836-1842, 1844-1853, 1856-1864) și a celorlalți stareți care l-au urmat, mănăstirea Japca, grație unei diriguiri financiare de excepție devine una din cele mai prospere așezări monahale din regiune. Starețul Casian, rus, originar dintr-o familie de preoți, din gubernia Harkov, s-a născut în anul 1807. A activat ca protopop al mănăstirilor și schiturilor din Basarabia (1836-1856). Mănăstirea a primit mai multe ofrande de la el, printre care: a zidit o biserică nouă de piatră cu hramul Sfântului Arhanghel Mihail (1847-1849), a renovat biserica din stâncă Înălțarea Sfintei Cruci (1852).

În anul 1840 Casian, a dispus deschiderea unei cârciumi (han) în proprietatea mănăstirii. Veniturile de la aceasta au avut o dinamică pozitivă. Dacă în anul 1840 cârciuma a adus un profit de 24 de ruble, deja în 1868 acesta a ajuns la 350 de ruble. În intervalul 1851-1858, profiturile au fost stabile – 155 de ruble. În anii 70, veniturile au fost în scădere, deoarece țărani, fiind împrăprietăriți, au deschis o nouă cârciumă.

Veniturile mănăstirii erau completate și cu banii obținuți din comercializarea producției agricole și a vitelor. De exemplu, în anul 1847, mănăstirea a vândut 20 de chile de grâu, 8 bovine, 265 de ovine, 20 de pielicele, lână ș.a.

Perioada în care în fruntea mănăstirii s-a aflat arhimandritul Casian, „starețul gospodar”, poate fi considerată *epoca de prosperitate* a mănăstirii Japca. Părintele Casian a decedat la 26 septembrie 1864, la vârsta de 56 de ani, fiind înmormântat în mănăstire, în partea de nord a bisericii Înălțarea

Domnului. În semn de recunoștință pentru grija care a avut-o față de mănăstire, călugării au instalat o placă comemorativă din marmură, care se mai păstrează și azi în partea exterioară nordică a bisericii Înălțarea Domnului. Mulți ani după decesul lui Casian, obștea monahală îl prăznuia în ziua decesului. În anii 70 ai secolului al XIX-lea, mormântul lui Casian era inclus în ritualul de aducere a icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Hârbovăț la Japca.

Teoctist a dirigit mănăstirea din anul 1843 până la deces, în 1844. A fost tuns în monahism la mănăstirea Cosăuți, înainte de 1818. A călătorit prin Rusia, unde a primit titlul de egumen. Revine în Basarabia, locuind inițial la mănăstirea Călărășăuca, apoi a fost transferat la Japca. A oferit mănăstirii 50 de ruble din propriile economii pentru construcții. Înainte de moarte l-a chemat la sfat pe fostul stareț Casian pentru a discuta despre inerentul lui sfârșit. Cu o zi înainte a rugat călugării să-i officieze întregul ritual al morții și înmormântării.

Egumenul **Nichifor** (Nicolai Cisteakov, 5 septembrie 1853 – 1854) s-a născut în 1823 și provenea dintr-o familie de slujitori religioși ruși din gubernia Orlov. A studiat la Seminarul din Orlov și la Academia Kieveană. Econom interimar al Casei Arhieresti (25 aprilie 1851 – 14 august 1851). De la Japca a fost transferat la Hârbovăț, la Saharna, apoi, în 1870, la Dobrușa. În perioada 1868-1872 l-a înlocuit sporadic pe starețul Ieronim (Iohann Heppner) de la Japca în administrarea mănăstirii.

Starețul **Tihon** (Ivan Solnțev, 1854-1856), rus, a studiat la Seminarul Duhovnicesc din Kiev (1833-1837), unde a și fost tuns în monahism (1837), ierodiacon și ieromonah (1837), arhimandrit (1849). Profesor (1848) și rector la Seminarul Teologic din Chișinău (16 aprilie 1849 – 31 mai 1851). Stareț la mănăstirile Curchi (1850-1851), Hârbovăț (1852-1853). Arhimandritul Tihon a fost retrogradat pentru beție și trimis în rang de călugăr la mănăstirea Hâncu, unde a murit la circa 50 de ani.

Ieromonahul **Irinarh** (Ioan Hâncu), văduv, din tagma preoțimii, a fost stareț între 1864 și 1865. În anul 1849 a devenit ierodiacon, iar în 1858 a venit la Japca, unde a fost tuns în monahism (1860). Pe timpul acestuia, în 1864, mănăstirea dispunea de 40 de vedre de vin, 105 stupi, 10 cai, 101 bovine, 439 de ovine. S-au construit chilii în partea de sud a mănăstirii (1866) și anexe la biserică de iarnă (1868). După eliberarea din funcția de stareț Irinarh a devenit economul lăcașului.

Arhimandritul **Serafim** (Zamfir Chiperi), născut în 1818 într-o familie de credincioși moldoveni, a fost stareț la Japca în anii 1865-1868. A studiat la Seminarul din Chișinău. Stareț la mănăstirile Călărășăuca (1848-1849), Hârjauca (1849-1859), Saharna (1853-1865), Japca (1865-1868), Dobrușa (1868-1871) și Hârbovăț (1873-1875), la ultimul lăcaș monahal s-a stins din

viață. Blagocin al mănăstirilor și schiturilor (1862-1871). În anii de stăreție a arhimandritului Serafim, la Japca au fost extinse construcțiile din mănăstire și s-au majorat veniturile: de la 2000 la 4000 ruble.

Părintele **Ieronim** (Iohann Heppner) a fost stareț în perioada 10 iunie 1868 – 1873. S-a născut în 1813 într-o familie de nobili polonezi, de origine germană. Luteran convertit la ortodoxie. La Kiev a convertit la creștinism și a botezat doi evrei. A fost protopop-supraveghetor al mănăstirilor și schiturilor din Basarabia (1859-1863, 1869-1871). În anul 1872 a fost stareț la mănăstirea Dobrușa. A dus o corespondență activă cu mitropolitul Kievului Arsenie, cu personalități din Germania (cu care discuta probleme ale unirii bisericești).

În urma reformei agrare din 1868 din Basarabia, o parte din domeniile mănăstirii Japca au fost repartizate țăranilor, pentru care aceștia urmau să răscumpere în rate pământul primit. Începând cu 1 aprilie 1871, cele 80 de gospodării împrăștiate (în total – 640 de desetine) trebuiau să achite anual mănăstirii 1344 ruble. Suma urma să fie plătită în jumătate în două termene: 1 aprilie și 1 octombrie. Până în anii 1870, 200 de desetine de pământ din direcția sud-est a mănăstirii se aflau în litigiu. Pe domeniul mănăstirii se „cosea multă iarbă”.

Ieronim a solicitat superiorilor transferarea la mănăstirea Japca, rugăminte susținută de ierarhii bisericii. În anul instalării în fruntea mănăstirii – 1868 – a donat 1,5 mii de ruble de argint pentru Școala Duhovnicească de Fete din Chișinău. Ca stareț la Japca a contribuit la restaurarea icoanei Maicii Domnului din biserica Înălțarea Domnului (1869), a adus icoana făcătoare de minuni a Maicii Domnului de la Hârbovăț, după care s-au făcut două copii (1869-1871). Pentru copia icoanei, în 1872, s-a lucrat la un acoperământ de valoare. La inițiativa arhimandritului Ieronim a fost întocmit *Pomelnicul* mănăstirii și a fost înființată o școală pentru săteni.

O sursă importantă de venit a mănăstirii o formau contribuțiile financiare ale credincioșilor, ceea ce genera creșterea veniturilor mănăstirești. Importante venituri aducea și comercializarea lumânărilor. Astfel, doar în anul 1869, venitul net obținut la acest capitol a constituit 235 ruble.

În anii 1870, veniturile mănăstirii s-au majorat de la 4.000 de ruble la 6.000 de ruble. Datorită siguranței financiare pe care o deținea Japca, schitul Cușelăuca a depozitat aici, în anii 1870-1871, respectiv 2.008 ruble și 2.095 ruble.

Ieronim deținea o colecție bogată de carte, ce conținea literatură din Antichitate, Evul Mediu, Perioada Modernă. Tematica volumelor era foarte diversă – de la literatură religioasă, filosofie, istorie, până la romane polițienești germane. Cărțile personale aveau următoarele semnături: „Ieronim din Hârbovăț”, „Ieronim, arhimandritul din Slobodka” sau „Ieronim din Japca”. În 1866 a donat Seminarului din Veatsk biblioteca personală, constituită

din 1066 (13 lădițe) de volume științifice, în majoritate nemțești. Colecția a fost estimată la un preț modic, doar 3.500 de ruble. A publicat *Învățăături și cuvântări pentru diferite ocazii*, Sankt Petersburg, 1872. În lucrare, autorul atenționa că principala necesitate a poporului este învățătura, ca singura cale de prosperitate. Se referea cu lux de amănunte la problemele sociale, de sănătate publică etc. În anul 1876 a decedat în Orenburg.

Starețul **Ermoghen** (Simeon Nicolaev Baziliuc, 1873 – 31 ianuarie 1880), de origine rus, era fecior de preot. A studiat la Seminarul Duhovnicesc din Chișinău, devenind preot de mir (1839-1873); rămânând văduv, a fost tuns în monahism (1873). La 31 ianuarie 1880, arhimandritul Ermoghen, din propria inițiativă, a fost eliberat din funcția de stareț al mănăstirii Japca și transferat la Curchi, fiind înlocuit temporar de ieromonahul **Mitrofan** (1880-1881), casierul mănăstirii Dobrușa.

Între anii 1881 și 1883, stareț a fost arhimandritul **Irineu** (Ioan Cebotarenko), rus, provenit dintr-o familie duhovnicească. Tuns în monahism la mănăstirea Hârbovăț (1847). A fost stareț la mănăstirea Frumoasa (6 noiembrie – 20 noiembrie 1856, 1869-1879), blagocinul mănăstirilor. A lăsat mănăstirii Japca 800 de ruble, două cruci de arhimandrit, o cruce de la Sfântul Sinod. A decedat la mănăstire.

Starețul **Benedict** (Vasile Olaru, 1884-1887), moldovean, originar dintr-o familie de preoți din Moldova. A studiat la Seminarul Duhovnicesc din Chișinău (1851). A fost tuns în monahism la mănăstirea Hârjauca (1856). Stareț la mai multe mănăstiri din Basarabia. Econom al Casei Arhieriești din Chișinău (1862). Arhimandritul Benedict a împodobit bisericile cu noi veșminte. A încercat să extindă spațiul bisericii Înălțarea Domnului, acțiune împiedicată însă de Consistoriul din Chișinău. A fost instalat un iconostas nou în biserica Înălțarea Domnului, sfințit în 1886, a contribuit esențial la susținerea învățământului religios. A decedat la mănăstire la 1 mai 1887.

Înainte și după moartea arhimandritului Benedict, funcția de stareț interimar, în intervalul 15 aprilie 1887 – 26 iulie 1887, a fost deținută de **Filaret** (Petru Cazacliev), bulgar, fiu al unui secretar de colegiu. S-a născut în 1848. La mănăstirea Japca a venit la 14 decembrie 1873. Tuns în monahism (21 noiembrie 1879), ieromonah (14 noiembrie 1880). Gratificat cu nabaderniță (9 octombrie 1886). A fost economul mănăstirii (29 ianuarie 1880 – 25 februarie 1891). La 18 noiembrie 1891 a fost numit blagocinul mănăstirii. Putea citi, scrie și cânta.

Arhimandritul **Sinesie** (Gheorghe Bârcă, 27 iulie 1887-29 iulie 1904), moldovean, dintr-o familie de clerici. S-a născut în 1837 în satul Bumbăta, județul Bălți. În anii 1890 era membru al Societății Misionare Ortodoxe, al Consiliului Școlilor Eparhiei Chișinău. Stareț la mai multe lăcașuri din Basarabia și protopop al mănăstirilor (1887-1904). Făcea donații doar din

propriile resurse financiare. La 29 august 1887 a fost numit blagocin al schiturilor și mănăstirilor din Basarabia.

În 1892, veniturile financiare ale mănăstirii Japca, diriguite de Sinesie s-au majorat grație depunerilor bancare: 1.400 de ruble la Filiala Băncii de Stat din Chișinău (4,5%); 4.000 de ruble la Filiala Băncii de Stat din Chișinău (4%); 205 ruble și 64 de copeici în Cărticica de asigurări; acțiuni de stat în mărime de 19.750 ruble. În total 26.055 ruble și 64 copeici.

Starețul Sinesie a decedat în iulie 1904 la Odesa și este înmormântat la mănăstirea Japca. Pe peretele de nord al bisericii de vară se află o placă cu următoarea inscripție, în limba rusă: „Arhimandritul Sinesie, fostul stareț al mănăstirii Japca, timp de 17 ani, a absolvit Seminarul Teologic din Chișinău, decedat la 29 iulie 1904, la 67 de ani. Pace tuturor”.

Ultimul stareț al sfântului lăcaș monahal a fost **Porfirie** (Pavel Badei, 1904-1916), moldovean. S-a născut în 1843 în satul Hlinjeni, județul Bălți. La 25 februarie 1891 a fost numit econom al mănăstirii Japca, funcție pe care a exercitat-o până la numirea sa în calitate de stareț, în 1904. A învățat singur să citească și să scrie. Cânta în limba română. Era „*un foarte cald și primitor călugăr*”, a lărgit biserica Înălțarea Domnului (1915-1916), a donat peste 2.000 de ruble pentru zidirea unei trapeze mănăstirești, a cumpărat un clopot de 850 kg (1907) și a lăsat mănăstirii un fond de 21.000 de ruble la Banca din Odesa. Livada de la Japca, cu pomi altoiți, era considerată drept una dintre cele mai roditoare din Basarabia. O parte din fructe erau destinate comercializării curente, de exemplu, anual se vindeau prune între 50 și 70 de puduri. Legumele erau utilizate pentru consumul obștii monahale, cu excepția cartofului, morcovului și verzei, care parțial erau vândute. Mănăstirea avea plantată viță-de-vie de soi francez. Impresionat de via mănăstirii Japca, Gh. Ghibănescu avea să noteze: „*Călugări fără vie nu se poate. E singura ocupație îngăduită de Dumnezeu lui Avaam încă de la potop. Ca să scape omul de înec i-a dat Dumnezeu două arme: curcubeul pe cer și vița-de-vie pe pământ!*”. Porfirie a murit în 1917, la mănăstirea Hârjauca.

În timpul Primului Război Mondial, mai multe călugărițe din Polonia rusească (teritoriu anexat de Rusia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), de la mănăstirea Lesna, din eparhia Holm, s-au refugiat în Basarabia. Drept urmare, la 26 martie 1916 s-a decis ca mănăstirea Japca să fie reorganizată în una de monahii.

Așadar, drept urmare a activității economico-financiare complexe a stareților mănăstirii Japca, în anii 1836–1916, complexul monastic și-a consolidat structura arhitecturală, s-au edificat cele mai multe construcții gospodărești, domeniul imobiliar etc. La sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, mănăstirea Japca era unul dintre cele mai prospere lăcașuri sfinte din Basarabia.

Bibliografie:

- Bezviconi Gh., *Mănăstirea Japca din județul Soroca*, București, 1942.
- Ciocanu S., *Contribuții privind istoricul și arhitectura ctitoriei boierului Constantin Stati, biserica Înălțarea Domnului de la mănăstirea Japca (județul Soroca)*, in: *Arta* 2001. Arte plastice. Arhitectură. Muzică. Teatru. Cinema, Chișinău, 2001.
- Ghimpu V., *Mănăstirea rupestră de la Japca din zona Nistrului Mijlociu*, in: *Arhitect design*, 1997.
- Maximilian Ierom., *Sinodik Șabskogo monastîrea*, în KEV, № 13-22.
- Xenofontov I., *Mănăstirea Japca*, in: *Mănăstiri și schituri din Republica Moldova: studii enciclopedice*, Chișinău, 2013, pp. 441-468.

PROIECTUL REFORMEI MONETARE AL LUI ALEXANDRU IOAN CUZA

Elena ARCUȘ-JANTOVAN

În prima jumătate a secolului al XIX-lea în Țările Române circulau în continuare câteva zeci de tipuri de monede străine. Așa cum încă din secolul al XVII-lea domnitorii români nu băteau monedă proprie, ca efect a interzicerii dreptului monetar de către otomani, moneda pătrundea în cantități destul de impunătoare pe calea schimburilor comerciale și a războaielor. Unii domni români din secolului al XIX-lea, cum ar fi Barbu Știrbei al Munteniei, Grigore Alex. Ghica din Moldova au făcut tentative de a emite monede locale, dar acestea au eșuat.

În urma unirii Principatelor sub Alexandru Ioan Cuza, problema monetară era una ce trebuia soluționată în regim urgent. Lipsa metalului și tehnologiei monetare făcea imposibilă rezolvarea acestei probleme fără un ajutor din exterior. În condițiile complicate de după Războiul Crimeei, nu erau multe prea țări care ar fi oferit un ajutorul necesar. În condițiile financiare de grele în care se afla noul stat, la începutul anului 1859 a fost discutată problema creării unui nou sistem monetar și obținerea unui împrumut din exterior. Cu toate că obținerea împrumutului era extrem de dificil de realizat, băncile europene priveau sceptic capacitatea Principatelor Unite de a face față creditului, totuși guvernul francez decide acordarea unui împrumut de 60.000.000 franci, fapt confirmat oficial la 18 noiembrie 1859. Moneda Principatelor Unite urma să fie bătută în monedăriile franceze, având ca model sistemul acestei țări. Pentru moment Cuza a fost nevoit să renunțe la ideea înființării unei monedării la București. Responsabil de realizarea

tratativelor în problema monetară a fost numit Victor Place, consulul Franței la Iași. La 27 mai 1860 au fost semnate atât convenția de împrumut cât și cea de producție a monedelor, iar la 30 septembrie 1860 guvernul înaintează Corpurilor Legiuitoare legea asupra împrumutului.

Proiectul reformei monetare prevedea baterea a monedelor în sumă de 150.000.000 franci timp de cinci ani. În primii doi ani ai reformei se prevedea confecționarea monedelor în sumă de 100.000.000 franci, dintre care 65.000.000 piese de aur, 30.000.000 piese de argint și 5.000.000 piese de bronz. Unitatea monetară de bază trebuia să fie piesă de argint cu greutatea de 5 grame și care urma inițial să se cheme după modelul francului francez – “român”, mai apoi, când proiectul era deja gata s-a schimbat denumirea în “romanat”. Aceste piese aveau să fie similare francului, având ca subdiviziuni decima sau banul, a zecea parte, iar centima sau bănișorul – a suta parte. Materia primă necesară urma să fie oferită de către statul român. Datele referitoare la proiectul de reformă monetară și modelele monedă Principatelor Unite au fost recuperate grație disponibilității fiului lui Victor Place, Henri Place, care a oferit cercetătorilor materiale din arhiva familială.

Proiectul reformei monetare din vara anului 1860 prevedea baterea de piese de aur de 20 de români, de argint de 1/2, 1, 2 și 5 români și de bronz de 1, 2, 5 și 10 centime. O recomandare propunea ca și piesa de 5 români să fie de aur. Moneda de aur de 20 români urma să fie echivalentă cu un napoleon de aur de 20 franci. Piesa de 5 români, de argint, trebuia să fie de mărimea și valoarea unei piese de 5 franci.

5 români ce urmau să fie bătute după modelul francez.

Piesa de 10 centime, de bronz, avea să fie ca și cea franceză de valoare echivalentă. Aceste piese nu au mai fost puse în circulație, acordarea împrumutului a fost stopată și proiectul reformei monetare a fost înghețat în ciuda importanței deosebite pentru Principatele Unite.

În anul 1864 a urmat încă o încercare de reformă monetară, de această dată Alexandru Ioan Cuza a propus confecționarea unui singur model de monede – piese de aramă de 5 sutimi. Ele au fost confecționate la Paris în

aceiași an și trimise în țară în număr foarte mic, ca exemplare de probă, dar și ele nu au ajuns să fie puse în circulație.

Piesa de 5 sutimi din 1864, cu efigia domnitorului pe avers.

Proiectul de reformă monetară complexă a fost o dovadă a conștientizării de către conducerea statului a necesității schimbărilor în circulația banilor în Principatele Unite, dar mai mulți factori interni și externi nu au contribuit la realizarea lui. Proiectul de reformă a lui Alexandru Ion Cuza a fost practic irealizabil, luând în considerație problemele financiare ale statului, și atitudinea ostilă a Imperiului Otoman și a celui austriac care nu priveau cu ochi buni această reformă, atâta timp cât circulația monedelor proprii pe teritoriul Principatelor Unite le aducea venituri considerabile. Franța pentru a evita un conflict direct cu Imperiul Otoman a stopat colaborarea în contextul reformei monetare, refuzând într-un final împrumutul negociat.

Starea de suspans a lucrurilor s-a păstrat până în anul 1867 când se realizează reformă monetară, prin Legea adoptată la 22 aprilie, în cursul celui an fiind bătute și primele monede de arama. Imperiul Otoman și-a dat acordul pentru realizarea acestei Legi. Astfel introducerea în circulație a monedei naționale a dus la diminuarea rolului monedei străine, care cu timpul a fost exclusă din circulație economică.

Deși proiectul de reformă monetară a lui Alexandru Ion Cuza nu a fost realizat intențiile domnitorului merită a fi evidențiate pentru încercările de ameliorare a situației în care se afla statul român.

Bibliografie:

Băicoianu C.I., *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale*, vol.1, partea 1, București, 1932.

Condurache C.I., *Istoricul sistemelor monetare în țările române până la 1867*, in: *Buletinul Societății Numismatice Române*, anul XXVII-XXVIII, nr. 81-82, iul-sep 1933-1934, partea I, București, 1933.

Iliescu O., Radovici P., *Monetele României*, București, 2004.

Iorga N., *Banii lui Cuza-vodă*, in: *Buletinul Societății Numismatice Române*, anul XVIII, nr. 47, 1923, p. 65-81.

Kirițescu C.C., *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. 1, București, 1997.

Moisil C., *Ion C. Brătianu și moneda națională*, în: *Cronica numismatică și arheologică*, anul II, no. 1-2-3, mai-iulie, București, 1921.

Popp V.N., *Moneda lui Cuza-Vodă*, în: *Buletinul Societății Numismatice Române*, anul XVI, nr. 40, oct.-dec. 1921, București, 1922.

BANII ÎN CONTEXTUL REPRESIUNILOR POLITICE DIN RSS MOLDOVENEASCĂ

Mihai TAȘCĂ

Prin interzicerea la 1 septembrie 1940, de către Banca de Stat a URSS, a circulației leului pe teritoriul Basarabiei și dispunerii ca toate operațiunile bancare în nou-formata RSS Moldovenească să se desfășoare în rubla sovietică, guvernul comunist de la Moscova a încheiat încă o etapă în izolarea locuitorilor teritoriilor românești anexate la 28 iunie. Din acel moment leul a devenit obiect al Codului Penal al URSS.

Valuta națională a României a fost obiect de interes, chiar de infracțiune, și până la data interzicerii lui. Astfel, este cunoscut că imediat după anexare au început arestările. Au fost vânați și arestați în primul rând foștii deputați în Sfatul Țării, foștii deputați și senatori în Parlamentul României, preoții, învățătorii, primarii, – în general intelectualitatea.

Potrivit Codului de procedură penală, percheziția corporală și percheziția la domiciliu sunt printre procedurile obligatorii care trebuie efectuate la arestare. Nu lipsea această acțiune procedurală nici la sovietici. La efectuarea percheziției, de obicei, nkvd-istul era asistat, de doi martori, – vecinii celui arestat, iar în rezultatul percheziției se redacta două procese-verbale de percheziție (unul la percheziția corporală și altul la domiciliu) în care se indica ce obiecte/bunuri mai importante deține sau au fost găsite la cel arestat.

Importanța pe care o atribuia NKVD valutei naționale a României găsită la arestat sau la domiciliu se vede prin fixarea sumei în proces-verbal, separat de alte obiecte sau bunuri. Astfel, în proces-verbal se treceau obiectele/bunurile găsite (o casă, trei dulapuri, uneori generic – 10 scrisori sau șapte fotografii), pe când sumele de bani descoperite se enumerau și se fixau. Odată confiscați, banii erau transmiși, printr-o chitanță de primire-predare la casa secției financiare a NKVD. Banii ridicați, în deosebi leul, era unul din semnele de „activitatea antisovietică” a inculpatului și îi ajuta pe nkvd-iști să demonstreze vina acestuia.

Iată câteva exemple¹.

* * *

Dosarul penal cu nr. 824 intentat de NKVD în vara anului 1940² celor 14 deputați în Sfatul Țării și fruntașului Emanuil Catelly a consemnat și procedura de confiscare de bani (DSSSISRM, dosarul penal nr. 016739).

De exemplu, fostul deputat în Sfatul Țării Teodor Neaga (născut la 8.03.1880, în comuna Suruceni, județul Chișinău – mort pe 6.12.1941, în gulagul din regiunea Penza din Rusia) a fost arestat la 10 august 1940 și tot în acea zi a fost supus percheziției. S-a păstrat doar procesul-verbal de la percheziția la domiciliu. Potrivit acestuia, acasă la Neaga, de pe strada Mihailovskaia nr. 56, ap. 57, a fost găsită suma de 8.500 de lei. Baniile au fost trecuți în procesul-verbal drept – hârtii (nu bancnote) românești. La dosar s-a mai păstrat și o altă chitanță pentru suma de 1.480 ruble.

De la deputatul Ion Codreanu, și el figurant al dosarului nr. 824 (născut la 26.01.1879, în comuna Ștefănești, județul Soroca – decedat în anul 1949 la București), arestat la 10 august 1940, au fost confiscați 241 lei și 35 de ruble. La schimbarea lui în luna mai 1941 pe renumita ilegalistă Ana Pauker, documentele de extrădare nu atestă că banii confiscați la arest i-ar fi fost întorși (DSSSISRM, dosarul penal nr. 016739, f. 47).

Deputatul în Sfatul Țării și fostul primar de Chișinău Nicolae Bivol (născut pe 01.04.1882, în comuna Ialoveni, județul Chișinău, data morții fiind necunoscută) la arestare a trebuit să-și ia rămas bun de la 3.965 de ruble și 2.725 de lei (DSSSISRM, dosarul penal nr. 04790, f. 9).

Fostului președinte al Tribunalului Soroca, Hariton Coșciug i-au fost ridicați 11.400 de lei (DSSSISRM, dosarul penal nr. 010788, f. 4.), iar unuia dintre emigranții ruși rămași în Basarabia după puciul militar din 25 octombrie 1917 din Rusia Alexandru Alexandrov i-au fost luate, pe lângă obiectele personale, și bani (1268 ruble), – i-au mai fost confiscate 130 de monede (DSSSISRM, dosarul penal nr. 01748, f. 7).

Un caz deosebit a fost cel al deputatului Pantelimon Sinadino. Pantelimon Sinadino a fost arestat la 5 iulie 1940 și a făcut parte din dosarul deputaților Sfatului Țării amintit mai sus. Cităm după procesul-verbal de percheziție personală (DSSSISRM, dosarul penal nr. 016739, f. 35): „Or. Chișinău, luna iunie, ziua 9. Eu, colaboratorul secției speciale [Serviciul de Informație și Securitate al R. Moldova a acoperit numele colaboratorului NKVD - n.n.], în prezența soldatului [SIS a acoperit și numele soldatului - n.n.], am efectuat percheziția personală a arestatului Sinadino Pantelimon

¹ Pentru alte exemple de confiscări din domeniul numismaticii a se vedea, Tașcă M., *Cum a furat KGB ordinele românești*, în: *Adevărul Moldova*, 15 septembrie 2011.

² Depozitul Special de Stat al Serviciului de Informații și Securitate al Republicii Moldova (DSSSISRM).

Victorovici. La percheziție s-a găsit: 1) Bani românești 133.500 (una sută treizeci și trei mii cinci sute) lei; 2) Obligații de împrumut românești, 4 bilete în sumă de 20.000 (douăzeci mii) lei; 3) Pașaportul arestatului din 12.01.1940, pașaportul vechi; 4) Blocnot – 1; 5) Fotografie – 1; 6) Corespondență diversă – 7 pagini.

Procesul verbal a fost redactat, semnătura [SIS-ul a acoperit numele colaboratorului NKVD - n.n.], asistenți [SIS-ul a acoperit numele asistenților - n.n.]. Semnează, arestatul P.V. Sinadino”.

Așadar, nimic deosebit nu avea la el Sinadino. Ceea ce mi-a atras atenția au fost banii: 133500 – sumă importantă. Tot în acel dosar, am găsit o informație – de fapt, o recipisă – prin care se atestă că la 11 septembrie 1940, la secția finanțe a NKVD a fost depusă suma de 123.000 lei ridicată de la Sinadino la percheziție. Observați diferența de sumă ridicată la percheziție și cea de la depunere!.. Concluzia care se impune e că, între 9 iulie și 11 septembrie, cineva și-a însușit 10.500 lei, dovadă că lozinca fondatorului-călu al NKVD, Felix Dzerjinski, precum că „*Cekistul trebuie să aibă capul limpede, mâinile curate și inima fierbinte*”, nu-și avea suport chiar din capul locului, mai ales în ceea ce privește mâinile curate...

Ceva mai la vale am găsit alt document care atestă unde, totuși, au dispărut banii. Este o notă de plată efectuată de Sinadino: „*Cont al secției speciale a NKVD al RSSM. Se achită suma de 9700 (nouă mii șapte sute) lei pentru alimentarea arestatului Sinadino dimineața, la prânz și seara în luna august 1940. Solicit achitarea. Contabil /indescifrabil/. Data 10.IX. 1940”.* Plata respectivă a fost aprobată de șef, a cărui semnătură e pusă chiar pe contul respectiv, în aceeași zi de 10 septembrie 1940.

Astfel, Sinadino nu doar a fost arestat fără temeii, ci a mai trebuit să-și achite întreținerea în pușcărie din bani proprii. Și totuși 800 de lei au dispărut... NKVD-iștilor le-a plăcut invenția, așa că lucrurile cu estorcarea de bani nu se opresc aici. Sinadino avea bani suficienți. A doua zi de la depunerea banilor pe contul secției financiare a NKVD-ului, adică la 11 septembrie, aceștia i-au înaintat lui Sinadino alt cont. De data aceasta suma era deja în ruble. Perceptorul sumei eliberează pentru confirmare o recipisă: „*Recipisă. Am primit de la anchetator suma de 20 (douăzeci) rub. pentru 2 perechi de lenjerie pentru arestatul Sinadino. Se plătește la solicitarea lui Sinadino. Anchetator superior al NKVD [SIS-ul a acoperit numele colaboratorului NKVD - n.n.]. Data 11. IX. 1940.*

Nu se știe pentru cât timp i-au ajuns bani lui Sinadino. Învinuit în baza art. 54-4, 54-13, 54-11 (activitate contrarevoluționară, activitate antisovietică etc.) Cod Penal al RSS Ucrainene, anchetat de mai multe ori în anii 1940-1941, la începutul acțiunilor militare pe teritoriul Basarabiei la 22 iunie 1940, Sinadino a fost evacuat în Rusia. Se știe că grupul de deputați în Sfatul Țării,

care au făcut obiectul dosarului nr. 824, a fost evacuați în două direcții: la Penza și în RASS Tătară. La reluarea anchetei, în septembrie 1942, se constată că Sinadino nu se afla în RASS Tătară. Nu excludem și alte asemenea procedee de escrocherie din partea NKVD.

* * *

Începerea operațiunilor militare la Prut la 22 iunie 1941, iar odată cu înaintarea armatei române spre Chișinău a pus problema evacuării administrației sovietice din RSS Moldovenească, dar și a celor arestați. În termeni restrânși sovieticii au dat bir cu fugiții.

S-a stabilit că deținuții politici din RSS Moldovenească au fost evacuați, în cea mai mare parte în două mari lagăre: Ivdel (Sverdlovsk) și or. Kazani, Republica Autonomă Tătară.

Documentele NKVD-ului însă au ajuns în or. Kuibîșev. Cu regret, nu se cunoaște care a fost soarta lor ulterioară. La Chișinău ele nu au fost întoarse. Credem totuși că după 1944 ele au ajuns la Moscova. În arhiva SIS am descoperit, totuși, un dosar, ajuns la Chișinău în anul 1952, care demonstrează culpabilitatea securității la confiscarea banilor de la cei arestați în anul 1940-1941 (DSSSISRM, dosarul 0163555).

Potrivit procesului-verbal redactat la 19 august 1941 la Kubîșev, în urma inventarului făcut la o ladă pe care era scris "Județul Bălți. Secția NKVD" au fost trecute 31 de puncte și tot atâtea obiecte găsite în ladă.

Vom specifica doar cele care se referă la bani/valută: pct. 19) *O monedă de aur în valoare de 20 de franci francezi, anul 1865*; pct. 20) *Bancnote de hârtie americane în sumă de 136 de dolari*; pct. 21) *Bancnote de hârtie românești în sumă de 55.000 lei*; pct. 22) *Bancnote de hârtie franceze în sumă de 1.405 franci* (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 6).

La compartimentul II al aceluiași proces-verbal au fost trecute obiectele confiscate de la persoane concrete, arestate de NKVD.

I) Astfel, de la basarabeanul Nicolae Josan au fost ridicați (DSSSISRM, dosarul nr. 09299): a) *Bancnote de hârtie românești în sumă de 6.500 lei*. b) *Monede – în sumă de 9.700 lei*.

II) La Maria Ohanova au fost găsite și, deci au fost confiscate, următoarele monede și sume de bani (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 7): a) *Monede de aur în valoare de 100 de franci – 13 buc.*; b) *Monedă de aur în valoare de 50 de lei – 1 buc*; c) *Monede de aur în valoare de 100 de crone – 2 buc*; d) *Monedă de aur în valoare de 10 rub. – 1 buc*; e) *Monedă de aur în valoare de 5 rub. – 1 buc*; f) *Monedă de aur în valoare de 3 rub. – 1 buc*; g) *Monede de aur în valoare de 10 crone – 22 buc*; h) *Monedă de aur în valoare de 20 franci – 1 buc*; i) *Monedă de aur în valoare de 20 mărci – 1 buc*; j) *Monede de aur în valoare de 20 crone. – 3 buc*; k) *Monedă de aur în valoare de 12, 5 lei – 1 buc*; l) *Monedă de aur în valoare de 100 crone. – 1 buc*. [...], o) *Monede de argint diferite – 29 buc*.

III) De la arestatul Rafail Chijisel au fost confiscate (DSSSISRM, dosarul 011039) *monede vechi – 22 buc.*

IV) De la Olga Coval NKVD a confiscat (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 7): a) *Monede ruse – 19 buc.;* d) *Monede românești în sumă de 620 lei;* e) *Monede ruse diferite.*

V) Fostul notar la Orhei Nicolae Popov a trebuit să se despartă de (DSSSISRM, dosarul 014141): a) *Monede de aur bătute de regimul țarist cu valoarea de 5 ruble – 3 buc;* b) *Bancnotă americană cu valoare de 10 dolari – 1 buc;* c) *Monede de argint bătute de regimul țarist – 11 buc;* d) *Bancnote românești cu valoare de 500 de lei – 6 buc;* e) *Bancnote românești cu valoare de 1000 de lei – 5 buc.*

În continuare se face o precizare că deși au fost trecute în actul inițial, la verificare bancnotele românești cu valoare de 500 de lei erau lipsă.

VI) De la basarabeanul Iosif Sahovaler NKVD a confiscat (DSSSISRM, dosarul 08153): a) *Monede de aur bătute de regimul țarist cu valoarea de 5 ruble – 3 buc.;* b) *Monede de argint franceze – 3 buc.*

VII) De la Iacov Goreșnic (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 7) s-a confiscat lei românești de metal – 8 buc.

VIII) Avocatul și fostul deputat în parlamentul român Solomon Rozemberg a trebuit să dea statului sovietic (DSSSISRM, dosarul 014114) *monede de aur bătute de regimul țarist cu valoarea de 5 ruble – 2 buc.*

IX) De la Nicolae Ianculov s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 08436): a) *Monede de aur bătute de regimul țarist cu valoarea de 5 ruble – 3 buc.;* b) *Monede de auri bătute de regimul țarist în valoare de 10 rub. – 1 buc.*

X) De la Paulina Iașchinaze s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 8): a) *Una monedă de aur cu valoarea de 100 franci – 1 buc.;* b) *Una monedă de aur cu valoarea de 10 dolari – 1 buc.;* c) *Monede de aur cu valoarea de 20 franci – 19 buc.;* d) *Una monedă de aur engleză – 1 buc.;* e) *Monede de aur italiene – 2 buc.;* f) *Monede de aur cu valoare de 20 de mărci – 1 buc.;* g) *Monede de aur cu valoarea de 10 franci – 4 buc.;*

XI) De la Ivan Manuilov s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 08193): a) *Monede de aur cu valoare de 3 și 5 rub. – 2 buc.;* b) *Monede de argint bătute de regimul țarist – 2 buc.;* c) *Monedă de argint, bătută în anul 1896 – 1 buc.*

XII) De la Olga Romanova și Vera Manuilova s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 9): *monede de argint bătute de regimul țarist – 21 buc.*

XIII) De la Edic Halal s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 013266): *monede de argint bătute de regimul țarist în sumă de 39 rub. 20 cop.*

XIV) De la fostul deputat în parlamentul României Anatol Galin s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 020363): a) *Monede de aur bătute de regimul țarist în valoare de 5 rub.– 2 buc.;* b) *Monede de argint bătute de regimul țarist în sumă de 13 rub. 90 cop.;* c) *Monede de argint străine – 9 buc.*

XV) De la Gheorghe Prodan s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 9): a) *Monede de aur franceze în valoare de 20 de franci – 10 buc.*; b) *Monede de aur bătute de regimul țarist în valoare de 5 rub. – 2 buc.*

XVI) De la Serghei Cutovoi s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 9) lei românești de metal în sumă de 400 de lei:

XVII) De la Mihail Doncev s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 012834) a) *Monede de aur bătute de regimul țarist în valoare de 15 rub. – 1 buc.*; b) *Monede de argint bătute de regimul țarist – 4 buc.*

XVIII) De Vladimir Zilati s-a confiscat (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 9) *monede de aur bătute de regimul țarist – 190 buc.*

XIX) Fostul deputat în Sfatul Țării Grigori Kirkorov a trebuit să despartă de 14.000 de lei. Cele 253 de monede confiscate la Chișinău nu au ajuns la Kuibîșev.

XX) De la Iuli Edelman și Sofia Erhan NKVD a confiscat 13.500 lei și 16 monede (DSSSISRM, dosarul 0163555, f. 10).

* * *

În unele cazuri banii confiscați la arestare s-au păstrat în dosare și nu au fost depuși, așa cum se cerea, la secția financiară a NKVD. Astfel, basarabeni Pavel Pasenco (a.n. 1903), Ion Prisăcaru (a.n. 1911), Teodor Gherasim (a.n. 1910) și Dumitru Pasenco (a.n. 1907), toți locuitor ai satului Crișcăuți, jud. Soroca, au fost mobilizați în Armata Roșie în vara anului 1944 (DSSSISRM, dosarul 017450).

Consătenii-recruți, activi în perioada românească, și-au exprimat între ei nemulțămirea față de puterea sovietică, sistemul colhoznic și viața dusă în colhoz, dar și insuficiența alimentării și de muștruluiala pe care o primeau în Armata Roșie. Potrivit anchetatorilor, cei patru basarabeni proslăveau regimul românesc și chiar intenționau să dezerteze din Armata Roșie și să treacă de partea armatei române. Cineva i-a turnat însă.

Au fost arestați și condamnați la ani grei de gulag, de la 7 până la 10 ani.

La percheziția corporală la Ion Prisăcaru au fost găsită o bancnotă de 500 de lei. Bancnota se păstrează în continuare la dosarul penal aflat în arhiva SIS.

Într-un caz descoperit de noi rubla sovietică a fost folosită pentru a transmite societății mesaje cu conținut antisovietic.

Timp de 5 ani (1967-1971), din Chișinău pe adresa diferitor redacții locale și centrale de la Moscova, ambasadelor SUA și Chinei din capitala URSS, unor instituții și întreprinderi din diferite regiuni ale imperiului sovietic au fost expediate cărți poștale și scrisori anonime în care cineva își exprima nemulțămirea față de PCUS și politica internă și externă a statului sovietic. În acest răstimp în căsuțele poștale ale unor locuitori și în parcurile centrale ale capitalei RSS Moldovenești au fost găsite foi volante cu caracter antisovietic. Tot la Chișinău au fost depistate bancnote pe care erau scrise slogane anticomuniste (DSSSISRM, dosarul 018102).

Pavel Doronin s-a născut la 25 august, anul 1905, în regiunea Manciuuria, fostul Imperiu Rus. A terminat 6 clase în or. Blagovișcensk din Extremul Orient, unde familia s-a mutat cu traiul. În anul 1931, a intrat la Institutul de Transporturi din Leningrad, pe care l-a absolvit în anul 1934, după care a activat la diferite întreprinderi de transport și construcții din Extremul Orient. La începutul anului 1941, a fost transferat la Lvov, unde îl prind evenimentele din 22 iunie 1941. A fost mobilizat într-o unitate militară de transport de la calea ferată.

În anul 1943, aflându-se în Armata Roșie, a fost judecat de un tribunal militar la 10 ani munci corecționale cu confiscarea averii – pentru agitație și propagandă antisovietică (a ținut jurnale, a lăudat tehnica armatei germane și a blamat-o pe cea sovietică, a elogiat condițiile ofițerului german în comparație cu cele ale sovieticilor etc.). A fost eliberat în anul 1952 și reabilitat în anul 1956. Ulterior a lucrat la una din construcții de pe râul Peciora (1953-1956), direcția căii ferate de nord (1956-1960), peste tot fiind lăudat drept un inginer calificat, cu inițiativă etc. În anul 1960 i s-a refuzat intrarea în rândurile PCUS.

În acel an, 1960, Doronin a ajuns la Chișinău, fiind angajat în cadrul căii ferate din Moldova. S-a stabilit cu traiul în cartierul Poșta Veche, strada Dubăsari. S-a pensionat în anul 1965.

Acțiunile antisovietice ale lui Doronin au continuat un an mai târziu, când acesta a scris pe mai multe bancnote de 1 rublă și chiar pe una de 10 ruble sloganul: „Jos PCUS”, banii fiind întrebuințați la procurarea unor mărfuri. Nici de data acesta nu a fost observat.

Administrația magazinelor la care au fost identificate bancnote buclucașe de îndată sesiza securitatea. Poliția politică sovietică interoga pe rând vânzătoarea, șeful de secție, directorul, uneori și secretarul de partid. Persoana care prima a descoperit neregula, vânzătoarea, de obicei, recunoștea că nu a fost atentă cine i-a dat bancnota care ulterior era transportată la KGB și depusă la dosar. Magazinul rămânea în acea zi în pierdere. Bancnota de 10 ruble nu a fost depistată.

După mai mulți ani de măsuri operative și expertize grafologice, autorul scrisorilor și a foilor volante a fost identificat. Cercul suspectilor a fost redus atunci când expediind la 19 noiembrie 1971 în adresa redacției „Izvestija” o scrisoare (așa cum avea să se constate ea fiind ultima până la reținere) Doronin a semnat „un grup de cetățeni din cartierul Poșta Veche”.

Ședința de judecată a avut loc la 30 martie 1972. Un complet de judecată al Judecătoriei Supreme al RSS Moldovenești l-a condamnat pe Pavel Doronin la 1,5 ani privațiune de liberate într-un penitenciar cu regim sever.

În perioada dictaturii comuniste în RSS Moldovenească organele de presiune politică au confiscat bani de la persoanele supuse presiunilor politice, fără că aceștia să fie obiectul infracțiunii. În unele cazuri banii au fost folosiți pentru întreținerea arestatului în penitenciar. La eliberarea din gulag banii nu au fost restituiți proprietarilor.

GRADUL DE PĂSTRARE ȘI METODELE DE CURĂȚARE A MONEDELOR

Sergiu MATVEEV

Monedele, indiferent de materialul din care au fost confecționate, pe parcursul aflării în circulație sunt supuse unei multitudini de factori fizici, chimici etc., care duc la degradarea lor. Utilizarea de durată a monedei, diverse soluții, focul și alți elemente de impact asupra metalului provoacă distrugerea monedei. Monedele descoperite fortuit sau ca rezultat al cercetărilor arheologice în sol pe parcursul mai multor ani sunt afectate suplimentar de diferiți oxizi și săruri, să descoperi o monedă de aur sau argint, dar mai ales una de bronz/aramă curată este practic imposibil.

La fel cum fiecare monedă își are propria istorie, atitudinea în momentul aprobării deciziei de a o curăți sau nu, trebuie să fie una strict individuală. Dacă patina monedei este curată, optim este de refuzat la orice metodă de curățare în afară de spălarea murdăriei. Dispariția patinei duce la căderea valorii piesei în mediul colecționarilor, iar unele case de licitații scad prețul a astfel de monede cu până la 50%. Trebuie de ținut cont că unele acțiuni asupra monedei sunt reversibile, altele, însă, afectează definitiv piesa fără a mai fi posibil revenirea la starea ei inițială. În acest context este discutabilă și noțiune de „monedă curată”, nu întotdeauna o monedă complet curățită devine o monedă „frumoasă”, sunt șanse mari ca sub stratul oxidat să fie descoperite anumite defecte sau chiar fisuri care pot provoca pierderea iremediabilă a piesei. Pentru includerea piesei într-o colecție este important nu doar curățarea piesei de oxizi și/sau murdărie, ci și păstrarea elementelor decorative ale piesei.

Până la efectuarea anumitor manipulări cu piesa trebuie de minimalizat contactul ei cu orice suprafețe. Persoana care intră în contact cu moneda trebuie să poarte mănuși speciale, iar piesa poate fi prinsă cu o pensetă specială capetele căreia sunt acoperite cu un strat de cauciuc. Restauratorul trebuie să cunoască metalul și structura internă a monedei

Metodele de curățare pot fi de mai multe tipuri: *mecanice, chimice, electrochimice*. Prima din ele presupune o baie monedei în apă caldă cu o cantitate mai mare de săpun, apoi ușor periată cu o periuță de dinți cu firul foarte fin. În cele mai dese cazuri aceasta poate fi metoda optimă de curățare. Metoda mecanică presupune curățirea monedei prin utilizarea diferitor ustensile sau materiale pentru curățarea murdăriei depuse: scobitori din lemn sau piese similare celor utilizate de dentist. Trebuie de reținut că, utilizarea lor neadecvată de fiecare dată lasă urme puternice, irecuperabile

pe monede sub formă de zgârieturi sau/și creștături, astfel valoarea monedei are numai de pierdut.

Curățarea chimică presupune o baie în soluție de acid sau de bază a monedei. O rețetă cu rezultat pozitiv asigurat pentru curățarea chimică a monedelor nu există, majoritatea metodelor de curățare chimice presupun manipulări de durată cu ele. Iar în lipsa unor cunoștințe speciale șansele de a obține un rezultat bun sunt minimale.

Monedele de aur. Aproape nu au nevoie de curățare. Pot fi spălate în apă caldă cu săpun, după care se usucă, fiind așezate între două straturi de stofă moale, evitându-se frecatul. Oricât de fină nu ar fi stofa, la frecare va lăsa urme pe monedă. Varianta optimă de uscarea a monedelor se realizează prin introducerea ei în acetonă sau în cuptoare speciale de uscat (termostate) unde sunt ținute la o temperatură de până la 100°C nu mai mult de două ore. În cazuri rare pe monedă pot fi observate puncte negre. Ele nu pot fi curățate, fiind parte componentă a metalului monedelor cauzate de rebuturi la confecționarea plăcilor din care sau tăiat pastilele monetare.

Monedele de argint. Pot fi curățate prin mai multe metode. Dacă piesa s-a aflat mai mult timp în sol și este acoperită cu un strat de oxizi, ea poate fi lăsată pentru o oră într-o soluție de amoniac (90% – apă, 10% – amoniac). În absența amoniacului se poate prepara o soluție de sodă (100 g apă și 30 g bicarbonat de sodiu (cca 3 lingurițe)). Monedele lăsate timp de câteva ore în această soluție sunt eliberate de oxizi. Procesul poate fi grăbit dacă soluția se încălzește până la fierbere, iar locul de oxidare se curăță periodic cu o periuță de dinți foarte fină. Monedele cu o probă înaltă și cu urme slabe de oxidare se curăță cel mai bine într-o suspensie obținută prin amestecul amoniacului, carbonatului de sodiu și pastei de dinți. Este important ca pasta de dinți să nu conțină bicarbonat de potasiu, prezent sub forma unor particule solide, pentru a evita zgârieturile. Monedele cu o cantitate scăzută de argint și urme de oxidare de culoare verde se curăță prin utilizarea soluției de 10% de Trilon B (acid nitrolotriacetic). După ce cade stratul de oxizi verzi, curățarea monedei poate fi efectuată cu suspensia din amoniac, carbonat de sodiu și pastă de dinți.

Monedele de aramă. Sunt cele mai afectate în timp și procesul de patinizare este unul puternic. Aspectul exterior poate varia de la culoarea ciocolatei la maro-verzui, și chiar la negru. Dacă patina este uniformă și moneda nu este afectată de coroziune, este optim ca piesa să nu fie supusă niciunui fel de curățare. Patina are și funcție de protecție a monedei de anumite defecțiuni. În cazul prezenței oxizilor se folosesc reactive de acțiune lentă. Unul dintre ei este același Trilon B. Timpul de expunere în reactivi depinde de gradul de oxidare a monedei, de grosimea stratului de oxizi și impurități care acoperă moneda. Ca rezultat al aplicării acestei

metode moneda își va îmbunătăți starea exterioară, dar există pericolul decopertării fisurilor și altor defecte ale monedei. Monedele de aramă curățate au în cele mai dese cazuri un aspect nefiresc roșiatic, urmând să obțină patina în timp. Procesul de patinizare trebuie monitorizat pentru ca patina să acopere uniform moneda. În anumite cazuri se operează la patinizarea artificială a monedei. Monedă degresată se înmoaie în soluție de 10% de hipofosfit de sodiu pentru 10-20 secunde. După uscarea monedei, se freacă cu o cârpă moale.

Pentru monedele de argint și aramă este interzis utilizarea reactivilor puternici care odată cu oxizii distrug și detaliile monedei, în special pe cele minore. În anumite cazuri pentru conservarea pieselor de bronz și cupru-nichel ele se acoperă cu un strat subțire parafină, rășini sintetice sau lac special incolor.

Monedele de bronz. Sunt tratate după aceeași rețetă ca și cele de aramă. Trebuie de ținut cont că trilonul și amoniacul schimbă culoarea bronzului, el obține nuanțe închise ale cafeniului și chiar negru. Luciul poate fi restabilit prin spălarea piesei în apă caldă cu o cantitate mică de pastă de dinți.

Monedele din aluminiu. Monedele din acest metal „îmbătrânesc” foarte ușor, porțiunile afectate devin fărâmițoase și cu un aspect făinos, degradând continuu și sunt practic irecuperabile dacă procesul a avansat.

Pentru monedele cu miez metalic acoperit cu metal prețios de calitate redusă, sau cele fragile se poate aplica *metoda electrochimică*. Această metodă nu necesită echipament special. Pentru procesele electrochimice sunt utilizate în mod obișnuit plăcuțele de zinc și aluminiu. Experiența a arătat că, monedele se curăță cel mai bine la utilizarea plăcuțelor perforate (ca răzătoare). Drept electrolit este luat hidroxidul de sodiu sau acidul formic în concentrație de 5-10%. În partea de jos a vasului de sticlă (se folosește vasul de sticlă pentru a urmări procesul de curățire) este plasată plăcuța perforată de zinc sau aluminiu. Deasupra ei se așează una lângă alta mai multe monede care sunt acoperite cu o altă plăcuță de același tip. Apoi vasul este umplut cu soluția preparată astfel încât monedele cu plăcuțele au fost complet acoperite. La ultima etapă se permite trecerea curentului electric spre electrozi. Curățarea prin această metodă trebuie să fie efectuată cu grijă și cu atenție, frecvent monitorizând procesele derulate. Produsele de coroziune sunt îndepărtate mecanic, iar suprafața monedelor este verificată periodic. După inspecție, dacă este necesar, pentru a identifica mai bine imaginea, piesele sunt supuse unui nou tratament electrochimic.

Există și mai multe metode „populare” pentru curățarea monedelor. Anumite rezultate oferă fierberea monedelor în ulei timp de 15-35 minute; monedele sunt așezate prealabil într-o cutiuță din plasă pentru a putea fi ridicate periodic și urmărit procesul de curățare, după care se spală în

apă distilată, inclusiv cu utilizarea periutei de dinți. În ultimii ani prinde rădăcini în mediul colecționarilor începători ideea de a lăsa pentru un timp a monedelor oxidate într-un pahar cu Coca-Cola. Monedele din bronz sau aramă, în cel din urmă caz, împreună cu murdăria pot să-și piardă și patina și încă nu este cunoscut cum va evolua starea monedei tratate astfel peste câțiva ani.

Pentru refacerea patinei pierdute la curățare unii colecționari utilizează următoarele metode: patinarea cu unguente, în componența cărora se regăsește sulful, într-un mediu apos și patinarea termică. Până la produce astfel de operații, trebuie de reținut că monedelor de aur și platină nu poate fi aplicată patinarea artificială, iar cele de fier sau aluminiu, supuse unei astfel de tratări, se vor distruge în mod obligatoriu. Cele de argint pot fi îngropate pe o jumătate de an în solul unui ghiveci cu flori. Astfel rămân doar aramă și bronz. Prima metodă presupune aplicarea unguentelor sulfurice, aflate în vânzare la orice farmacie. Din antichitate sulful era fost folosit ca un remediu pentru scabie. Este o substanță extrem de mirositoare care se aplică în cantitate mică pe degetele proaspăt spălate, apoi degetele se freacă pentru a obține un strat subțire pe suprafața lor fără a atinge moneda. Se umple o chiuvetă cu apă caldă, aproape fierbinte în care se lasă moneda. Sub apă, cu degetele acoperite cu unguent, se freacă cu mișcări circulare moneda până la obținerea culorii necesare. Fără a scoate moneda din apă, se spală mâinile de unguent, apoi în aceeași apă se spală moneda cu ajutorul săpunului. Orice abatere poate duce la înnegrirea completă a monedei sau chiar la deteriorarea ei.

Patinarea termică presupune utilizarea arzătoarelor pe gaz de uz casnic și un tub de unguent pentru copii. Moneda se ridică cu o pensetă și este încălzită până la o culoare aurie, după care este lăsată să se răcească până la o temperatură care nu provoacă arderea pielii. Apoi este frecată cu crema pentru copii și spălată în apă caldă cu săpun. Și această metodă este însoțită de un risc major de a deteriora moneda, ori de a obține o patină care va cădea pe bucăți, astfel încât piesa va primi un exterior urât.

Din cele enumerate reiese că, patinarea artificială produce riscuri mari de a deteriora iremediabil moneda sau de a obține o culoare neuniformă și respectiv un exterior neplăcut și nu este recomandată colecționarilor de monede. Ea este, însă, folosită de cei care confecționează replici ale monedelor antice sau din alte epoci în scopuri mai mult sau mai puțin legale legate de comercializarea lor.

Indiferent de metoda folosită pentru curățarea monedelor, ea trebuie încercată prealabil pe monede de o valoare scăzută sau piese care există în mai multe exemplare. Curățarea pieselor de către un nespecialist, în condiții neamenajate, în majoritatea cazurilor va duce la defectarea monedelor.

Tabelul 1. Coraportului metalului monedelor și metodele de curățare

Metoda	Mecanică	Chimică				Electrochimică	Fierberea
		Apă cu săpun	Soluție de sodă	Acizi	Amoniac		
Aur	+	+	+	-	+	+ (nu se recomandă)	+ (nu se recomandă)
Argint, proba >625	+	+	+	+ (nu se recomandă)	+	+ (nu se recomandă)	+
Argint, proba <625	+	+	+	-	+	+ (nu se recomandă)	+
Cupru	+	+	+	-	+	+	+
Alamă	+	+	+	+	+ (poate să se întunece)	+	+
Nichel	+	+	+	+	+ (poate să se întunece)	+	+
Plumb	+	+	+	-	+	+	-
Fier	+	+	+	+	+	+	+
Aluminiu	+	+	+	-	+	+	-

Pentru clasificarea monedelor după calitate un rol important îl deține raritatea și gradul de păstrare. Intensificarea colectării de monede a creat necesitatea stabilirii unor criterii de apreciere a gradului de păstrare a monedelor. Deoarece acest proces este însoțit de un grad de subiectivism legat de competențele și meticulozitatea expertului în scurt timp s-a impus ideea stabilirii unor cerințe universale. Astfel au apărut *International Coin Grading System*, *Sheldon Grading System*, clasificatoare ale băncilor centrale/naționale sau un șir de alte sisteme practicate de casele de licitații. Baza lor o constituie caracteristicile fizice ale monedei, care pe de o parte reflectă tehnologiile de batere a monedei, iar pe de alta gradul păstrării fizice. Dacă gradul de păstrare a aversului și reversului diferă, acest lucru se indică prin bară oblică, iar starea generală este apreciată după starea cea mai prost păstrată din laturile sale.

În ultimul timp, datorită dezvoltării tehnologiilor de confecționare a monedelor în cercurile numismatice sau impus categoriile de monede de calitate „*proof*” și „*prooflike*”, care combină unele etape ale tehnologiei de confecționare tradițională și specială. Aceste noțiuni se pot aplica monedelor confecționate cu mașini speciale sau obișnuite, dar tratate cu mai multă atenție. În majoritatea cazurilor piesele acestea nu sunt destinate introducerii

în circuit monetar, cât pentru colecționari. Caracteristici distinctive ale acestor piese sunt relieful mat și suprafața perfect lustruită, până la oglindă pentru prima categorie și mici insuficiențe la obținerea lustrului și a elementelor mate la cea de-a doua. Deseori din categoria a doua fac parte și monedele tratate identic cu cele din prima, doar că sunt confecționate din metale (materiale) neprețioase. Denumirile „*proof*” și „*prooflike*” reflectă nu atât o gradăție de conservare cât o stare a monedei.

Emisiile monetare care au fost introduse în circulație pot fi separate în următoarele grupuri:

Grupul I. Monede care nu sau aflat în circulație, nu au defecte fizice cauzate de utilizare, dar pot avea anumite defecte de producție. Este prezent lustrul ștanței, au culoarea metalică-mată.

Grupul II. Monede aflate în circuit foarte puțin timp, numai este evidențiat bine lustrul ștanței, elementele reliefate sunt bine conturate, poate avea zgârieturi aproape invizibile.

Grupul III. Monede aflate în circulație, mici semne de uzură observabile cu ochiul liber, contururile elementelor sunt bine contrastate și cele mai mici detalii sunt păstrate. Luciul metalic lipsește aproape pe întreaga suprafață a monedei cu excepția conturului elementelor bine reliefate. Zgârieturi și creștături puternic vizibile nu are.

Grupul IV. Monede aflate un timp îndelungat în circulație, se pot observa anumite zgârieturi pe suprafață porțiunilor proeminente, dar cele mai mici detalii rămân nedeteriorate, conturul legendelor este destul de ascuțit. Ca și în cazurile anterioare se atestă zgârieturi minore și creștături de ordin tehnologic.

Grupul V. Monede aflate în circulație o perioadă lungă de timp și are zgârieturi vizibile pe întreagă suprafață. Părți separate ale reliefului sunt complet șterse, pierzând claritatea, dar legenda și elementele monedei sunt ușor de distins. Posedă adâncituri și alte leziuni.

Grupul VI. Monede care s-au aflat în circulație foarte mult timp, toate elementele sunt vizibil uzate, detaliile mai mici lipsesc în întregime, dar nominalul și legenda mai sunt lizibile.

Grupul VII. Monede cu suprafața aproape complet ștersă, se pot observa doar detalii mari ale elementelor, restul dispar pe suprafața monedei, sunt prezente zgârieturi puternice și mici creștături, nu întotdeauna pot fi identificate nominalul, anul și alte componente ale legendei. Sunt luate în evidența dacă prezintă piese rare, altfel nu sunt considerate de colecție.

Grupul VIII. Monede care aproape nu mai păstrează elemente în relief și este echivalentă doar cu prețul metalului din care a fost confecționată, deseori nu mai poate fi identificată după elementele sale fizice.

Categorii aparte constituie monedele din grupele *About Good* (aproape neidentificabile), *Fair* (mediocre) și *Poor* (neidentificabile). Tot în rândul lor se includ monede tăiate mărunț (practică utilizată în Europa secolelor X-XVI) sau fragmente de monede obținute în timpul confecționării, monedele perforate utilizate ca pandantive etc. Ele nu mai sunt incluse în registrele colecțiilor muzeale numismatice, iar în cazul colecțiilor private proprietarul își stabilește singur calitatea minimală a monedelor colectate.

Este deosebit de important pentru starea monedelor condițiile de păstrarea a lor. Colecțiile de monede pot fi păstrate în albume sau pungi cu sistem de închidere (Ziplock) în componența cărora se află o cantitate minimă de policlorura de vinil. Substanța respectivă, care face parte din categoria materialelor termoplastice, aflându-se în contact direct cu moneta, în special sub lumina puternică a soarelui poate provoca patinarea monedelor până la înnegrirea lor completă. Se acceptă și păstrarea monedelor în pliculețe de hârtie, doar că în acest caz la fiecare evaluare sau documentare moneda va trebui să fie extrasă din plic, fiind astfel supusă anumitor riscuri. Varianta optimă o constituie albumele speciale pentru monede cu foi produse de companiile Leuchtturm, Hartberger etc. La începutul utilizării albumelor se impune necesitatea verificării calității plicurilor pentru a nu pierde monedele din cauza unor lipituri necalitative a marginilor, în special pentru plicurile care au mai fost utilizate.

O altă metodă de depozitare, des utilizată de colecționari și muzee, este așezarea monedelor în casete (tave) speciale împărțite în secții. Industrial aceste produse sunt realizate de companiile Leuchtturm și Lindner. Partea negativă a acestei metode e că una din părți a monedei este expusă luminii mai mult decât cea opusă fapt care, în timp, duce la patinarea diferită a suprafeței monedelor. O varianta mai bună, în acest caz, presupune utilizarea capsulelor din plastic (spre exemplu produsele companiei Lindner) cu inele interioare de diferite diametre care permit alegerea dimensiunilor optime pentru diferite monede.

Metoda de păstrare cel mai mult practică de marile muzee este confecționarea *münzcabinetelor* – dulapuri cu sertare speciale, cu loc individual pentru fiecare monedă. Este important ca la confecționarea dulapului să nu fie utilizate nici un fel de elemente chimice, inclusiv clei sau lacuri.

În toate cazurile, colecția de monede trebuie să fie depozitată într-un loc uscat cu umiditatea până la 80% și temperatura stabilă între 15-40°C, protejând-o de praf, umezeală și lumina directă a soarelui. Nu se recomandă apucarea monedelor de cele două părți ale sale ci doar de muchie. Monedele luate din neatenție în mâini înainte de a fi puse înapoi în depozit, este necesar să fie spălate cu apă caldă și săpun, și uscate.

Tabelul 2. Corespondența gradațiilor monetare utilizate în diferite țări

	Sistema Sheldon	Internațională	Marea Britanie	Germania	Franța	Polonia	Scandinavia	Rusia
	PF1-70	PROOF	PROOF	POLIERTE PLATTE (PP)	FLAN BRUNI (FB)	L stempel lustrzany	PROOF	ПОЛИРОВАННАЯ ПРЕКРАСНАЯ (полированная)
	PL	PROOFLIKE	PROOFLIKE		PRESQUE POLI			ЗЕРКАЛЬНОЕ ПОЛЕ
I	MS60-70	UNC	UNCIRCULATED about mint state mint state superb	STEMPELGLANZ (stgl), (st) erstabschlag (ea) prägefrisch unzirkulierte (unz) prachtexemplar	FLEUR DE COIN (FDC)	I mennicy	0	ПРЕВОСХОДНАЯ
II	AU58 AU55 AU53 AU50	XF-UNC	ABOUT UNCIRCULATED (AU) almost uncirculated	VORZÜGLICH - STEMPELGLANZ (vz-st) faststempelglanz	PRATIQUEMENT FDC superbe à FDC	I- okolomennicy	01-0	ОТЛИЧНАЯ
III	XF45	XF	EXTREMELY FINE (EF)	VORZÜGLICH (vz)	SUPERBE (SUP)	II, II+ znakomity	01	
IV	XF40 VF35	VF-XF	VERY FINE – EXTREMELY FINE about extremely fine almost extremely fine	SEHR SCHÖN – VORZÜGLICH (ss-vz) fast vorzüglich	PRATIQUEMENT SUPERBE TTB à superbe	II-	1+-01 01-	ПОЧТИ ОТЛИЧНАЯ
V	VF30 VF25	VF	VERY FINE	SEHR SCHÖN (ss)	TRÈS TRÈSBEAU (TTB)	III, III+ bardzo piękny	1+ 1++	ОЧЕНЬ ХОРОШАЯ
VI	VF20 F15	F-VF	FINE - VERY FINE almost very fine about very fine	SCHÖN – SEHR SCHÖN (s-ss) fast sehr schön	PRATIQUEMENT TTB (TB à TTB)	III-	1-1+ 1+-	ХОРОШАЯ
	F12	F	FINE	SCHÖN (s)	TRÈS BEAU (TB)	IV, IV+ piękny	1	
VII	VG10 VG8	VG	VERY GOOD about fine almost fine	SEHR GUT ERHALTEN (sge) fast schön	BEAU (B)	V bardzo dobry	1? (1?-1)	УДОВЛЕТВОРИТЕЛЬНАЯ
VIII	G4	G	GOOD	GUT ERHALTEN (ge)	TRÈS BIEN CONSERVÉE (TBC)	VI dobry		СЛАБАЯ
	AG3	AG	ABOUT GOOD	GERING ERHALTEN	BIEN CONSERVÉE (BC)	VI zły		
	FA2	FA	FAIR	GERING ERHALTEN				
	PR1	PR	POOR					

Bibliografie:

Farmakovskij M.V., *Konservacija i restavracija muzejnych kolekcij*, Moskva, 1947.

Markov” A.K., *O čistke drevnich” monet, S.-Peterburg”*, 1908.

Nikitin M.K., Mel’nikova E.P., *Chimija v restavracii*, Leningrad, 1990.

Plenderlis X.D. *Konservacija drevnostej i proizvedenij iskusstva*, in: Soobščeniya VTSNILKR, Moskva, 1964, № 10-11.

Cuprins:

Andrei COROBCEAN (USM), Unități „monetare” în Egiptul Antic	3
Aurelia HANGANU (AȘM), Noțiunea <i>Pecu – Pecunia</i> și reflecțiile ei în limbile moderne	6
Larisa CIOBANU (IPC AȘM), Amplasarea geografică a atelierelor-emitente, identificate pe monedele romane descoperite între Prut și Nistru	10
Lilia DERGACIOVA (IPC AȘM), Circulația monedelor moldovenești în secolul al XIV-lea	16
Ana BOLDUREANU (MNIM), Monede ale Hanatului Crimeii descoperite în Moldova	19
Valentin ARAPU (USM), Unitățile monetare utilizate în cadrul comerțului dintre Țara Moldovei și Polonia (a două jumătate a secolului XVIII)	23
Valentin TOMULEȚ (USM), Politica monetară a Imperiului Rus în Basarabia în primele decenii după anexare (1812-1828)	28
Ion XENOFONTOV (ISE AȘM), Activitatea economico-financiară a stareților mănăstirii Japca (1836-1916)	34
Elena ARCUȘ-JANTOVAN (USM), Proiectul reformei monetare a lui Alexandru Ioan Cuza	40
Mihai TAȘCĂ (ICJP AȘM), Banii în contextul represiunilor politice din RSS Moldovenească	43
Sergiu MATVEEV (USM), Gradul de păstrare și metodele de curățare a monedelor	50

CONSPECTE NUMISMATICE

(IV)

Bun de tipar 10.10.2014. Format 60x84 1/16
Coli de tipar 3,6
Comanda 27sp
Tiraj 50 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al USM
str. A.Mateevici, 60, Chișinău, MD 2011